

Orta Karadeniz’de Bir Anadolu Selçuklu Kenti: Kalehisar’dan Bezemeli Mimari Parçalar Üzerine Çözümlemeler

An Anatolian Seljuk City in Mid-Black Sea Region: Anaylsis on Decorated Architectural Pieces from Kalehisar

Mustafa Kemal ŞAHİN

Adnan Menderes Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü, mksahin@adu.edu.tr
ORCID Numarası|ORCID Numbers: 0000-0002-3487-6436

Özet

Kalehisar’ da 2019 yılında beş parça halinde ele geçen bezemeli mimari parçalar ile bunun bir anlamda kanıtlayıcı olan, Çorumlu Dergisinde yayımlanan diğer bezemeli mimari parçalar Kalehisar’daki bezeme sanatının gelişmişliğini yansıttasının yanı sıra Amasya- Kayseri ve diğer sanatsal çevreler ile ilintilerinin sağlanması Mimari, seramik- çini- sikke gibi verilerin dışında bezemeli mimari parçaların ele geçmesi Kalehisar’ı daha da önemli durumuma getirmekle birlikte sanatsal yönden de güçlü bir merkez olduğunu kanıtlamaktadır. İleride yapılacak çalışmalara da bu yönden katkı sağlamakla birlikte, var olan veya ortaya çıkarılacak olan mimari yapılar içinde güçlü düşüncelerin oluşmasını sağlayacağı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Kalehisar, Mimari, Bezeme, Evren, İnsan

Absract

Together with the five ornamented architectural pieces obtained in Kalehisar in 2019, and the other ornamented pieces published in *Çorumlu Journal*, which both stand as proof of the advanced position of Kalehisar ornamentation art, and reflect the fact that Amasya-Kayseri and other artistic circles have connections with Kalehisar. Apart from the obtention of architectural data, ceramic - china - coins etc. the ornamented architectural pieces add all the more significance to Kalehisar and prove that it is an artistically stronghold, which, just as well provides contributions to the future researches as it enables to form strong opinions about the architectural bodies that are extant or yet to be discovered.

Key Words: Kalehisar, Architectural, Ornament, Universe, Human

Giriş

1071 yılından önce Anadolu’ya küçük gruplar halinde girişler olmakla birlikte¹, Selçuklular Anadolu’ya geldiklerinde Anadolu’da kimlerin yaşadıkları ve beklentilerinin neler olduğu sorularına yanıt vermek sanırım yerinde olacaktır. Anadolu’da Selçuklulardan önce farklı kültüre, inanca sahip olan insanlar yaşamışlar ve yaşıyorlardı. Günümüze gelen yapıtlar bunların kanıtlayıcılarıdır. Bu nedenle etki ve etkilenme olayı yadsınamaz olarak ortaya çıkmaktadır.² Her alanda olduğu gibi sanatsal alanda da böyledir. Anadolu’da Selçuklu dönemini incelerken ya da Anadolu’daki başka bir uygarlığı incelerken sanıyorum Selçuklu öncesi Anadolu’sunun kültürel birikimini göz önünde tutmalıyız. Anadolu’da Selçuklu döneminin toplumsal ve kültürel yapısının, değişkenliğini ya da farklılığını düşündürmektedir. Bu da doğal olarak sanatsal anlayışa yansımıştır. Selçuklu Anadolu’sunda görülen değişikliğin nedenlerini toplumsal yaşamda, kültürel yapıda, ekonomik durumda ve en önemlisi devletin siyasal yapısında aramak gerekmektedir. Bunları belirlemeden farklılıkları açıklayamayız. Farklılıkların oluşumunda büyük ölçüde hoşgörülü bir toplumsal yaşayışın, varlığının ekonomik yaşamdaki rolü olmuştur.

Selçuklu dönemi Anadolu’sunda yöreler arasındaki farklı kültürel, düşünsel ve toplumsal farklılıkların irdelenmesi yapıtların tipolojik, motiflerin ikonografik yönlerden irdelenmesinde önem taşımaktadır.

¹ Cahen 1992 ; Sümer 1960: 567-594; Kafesoğlu, 1980: 1-28; Kuban, 1972: 382-395

² Kuban, 1965

Bölge bulunan Anadolu Selçuklu dönemine ait eserler üzerine yaptığımız çalışmalarda³ konu çeşitli yönleriyle ele alınmaya çalışılmıştır. Ancak bu verilerin genelinde ele alınması gerekmektedir. Yazıtlardan ve yayınlardan toplam 180 (Yüz Seksen) yapının belirlenmesi⁴ Orta Karadeniz'de Anadolu Selçuklu varlığını ve yapılaşma sürecini ortaya koymaktadır.

Kalehisar (Karahisar) önemli bir Selçuklu kenti olması yanı sıra aynı zamanda bir seramik ve çini üretim yeri olduğu merkezi durumunda olması doğallıkla kentin önemini göstermekle birlikte, cami (?), medrese, han, hamam... gibi farklı yapı tiplerinin belirlenmesi kent üzerindeki çalışmaların sürmesi gerekliliğini gösteriyor. Ayrıca Kalehisar darplı sikkeler de belki çalışmalar sonucunda ortaya çıkabilir. Şu anda kentte yer alan yapılarda ki sade yapım tekniğine karşın incelediğimiz bezemeli parçaların varlığı, çini- sırlı tuğla gibi bulgular bilinenin aksine bu konuda da kaliteli taş bezeme geleneğinin olabileceğini, çini yönüyle de zenginliği gösteriyor. Bu durum konunun Kalehisar ile ilgili çalışmalar için son derece de büyük önem taşıyor ve üzerinde durulmasını gerekli kılıyor. Amasya/Pervane Bey Camisi (Burmali Minare) (Hicri 640/Miladi 1242-1243) mihrabı ve Amasya/Torumtay Camisinin (Gök Medrese) (Hicri 665/Miladi 1266-1267) türbesinde çini kullanılması Kalehisar bağlantısını akla getiriyor. Medrese açık avlulu, iki eyvanlı ve tek katlı olması yönü ile Sinop Pervane Medresesi ile benzerlikler gösteriyor.⁵ Dolayısıyla, Çorum/Kalehisar-Amasya- Tokat- Samsun- Sinop ilintilerini de sağlayabilmek mümkün görünüyor.

Bölgenin (Çorum_ Amasya- Tokat) XII-XIII. Yüzyıl İçerisindeki Düşünce ve Toplumsal Yapısı

Sosyal, kültürel ve ekonomik yaşama bağlı olarak gelişen kent sistemleri de bu bağlamda önem kazanıyor. Tokat, Niksar, Amasya, Samsun, Çorum ve Sinop kentleri Anadolu'daki Selçuklu kentleri içerisinde ayrıcalık taşıyan yönlere sahip. Kale, çevresinde kilise ve cami kentin çekirdeğini oluşturuyor.⁶ Müslüman ve Hıristiyan mahalleleri de şehrin yapısını belirleyen diğer etmenlerden. Niksar, Tokat⁷ ve Amasya⁸ bu bakımdan örnek olabilecek kentlerden. Samsun ve Sinop liman kentleri olmasıyla dikkati çekiyor. Horasan ve Orta Asya'dan gelen grupların yoğun olarak yerleştiği Tokat-Niksar- Sivas- Kayseri kentlerini kapsayan Danişmentli vilayetinin Orta Asya geleneklerine bağlı ve eski Şaman felsefesinin izlerini taşıdığı belirtiliyor.⁹ Akdeniz kıyısındaki Antalya ve Alaiyye ile Karadeniz kıyısındaki Sinop limanları ticaret potansiyeline bağlı olarak Müslüman, Hıristiyan ve Yahudi tüccarların yerleşmesiyle milletlerarası mübadele merkezleri ve sahip oldukları dâru's-sınaa (tersane) ve art bölgelerindeki zengin orman varlığına dayalı olarak orman ürünleri –özellikle kereste- dış satımı ve askeri- ticari amaçlı gemi üretim merkezleri olmalarının ötesinde kuzey ve güney sahil eyaletleri merkezi olarak deniz aşırı fetihler için askeri deniz üssü işlevine sahip liman kentleri olmuştur.¹⁰

Anadolu Selçuklu Döneminde Düşün ve İnanç Yaşamının Semboller Üzerine Yansıması

Anadolu Ortaçağ düşün ve toplumsal yaşamında kozmoloji, astronomi, ve astrolojinin büyük önemi olduğu günümüze gelen yapıtlarından anlaşılmaktadır. Evreni, bilimsel bakış açısı ile inceleyen temel niteliğinin neden ve nasıl oluştuğuna ait kuramların üretilmesi anlamında tanımlanan *Kozmoloji (evren)*¹¹ , Gök cisimlerinin (Güneş, ay, gezegen, yıldız kümeleri) uzaydaki statik ve dinamik

³ Şahin, 2004: 15-36; Şahin, 2006a: 427-447; Şahin, 2007: 543-578; Şahin, 2008: 641-655; Şahin, 2010: 53-70; Şahin, 2012a: 701-715; Şahin, 2012b: 603-633; Şahin, 2014a; Şahin, 2014b: 369-419.

⁴ Şahin, 2014b: 369-419.

⁵ Şahin, 2014: 71, 98-99.

⁶ Kuban, 1968: 53-73; Baykara, 1990: 90-106, 121-123

⁷ Baykara, 1990: 90-106, 121-123

⁸ Kuzucular, 2001: 61-82

⁹ Özcan, 2006: 22

¹⁰ Özcan, 2006: 36

¹¹ Esin, 2001: 19-38; Çaycı, 2002: 9,10; Taş, 2017: 30.

Orta Karadeniz’de Bir Anadolu Selçuklu Kenti: Kalehisar’dan Bezemeli Mimari Parçalar Üzerine Çözümlemeler

durumlarını, onların fiziksel ve kimyasal yapılarını inceleyen *astronomi*¹², yeryüzündeki doğa ve insani/beşeri olayların insanın geleceğine yönelik olarak yıldız, gezegen, gök cisimleri ve burçları etkin kılma yöntemi, çabası şeklinde *astroloji* açıklanmaktadır.¹³ Silvan Malabadi Köprüsü (1147), Diyarbakır Ulu Camisi Doğu Taçkapısı (1180), Silvan Ebu’l Muzaffereddin Camisi Minaresi (1212), Sivas I. İzzeddin Keykavus Şifahanesi (1217), Niğde Alaeddin Camisi Doğu Taçkapısı (1223), Divriği Şifahanesi (1228), Karatay Han (1230-1240)... gibi mimaride¹⁴, sikkeler¹⁵ üzerinde ve bezemelerde örneklerini bulabilmek mümkündür. Bir anlamda toplumun düşünce yapısının yapıların plan tiplerine yansımaları yanı sıra sembolik anlamda figürlü, geometrik veya bitkisel bezemelere de yansıdığı görülmektedir. İlginç olan bir yönde dönemler arasında fark olsa da düşüncenin/inancın sürmüştüğü olması. Örneğin, Roma’da görülen bir astrolojik inancın Anadolu Selçuklularında da görülmesi benzerliklerin ve farklılıkların belirlenmesi bakımından önemlidir. Konunun sanatsal/kültürel yönlerden ele alınması gerekliliğini zorunlu kılıyor ve siyasal/ıdari yönlerden farklılığını gösteriyor. İncelediğimiz Kalehisar’a ait geometrik bezeli mimari taş parçası da bunun en güzel örneklerinden birisini oluşturuyor.

Eski Yunanca’da “Yaşam Çemberi” veya “Canlı Varlıkların Çemberi” olarak tanımlanan ZODİAK 30’ar derecelik 12 burçtan oluşmaktadır. Burçlar Kuşağı/Zodyak ekliptiğin iki yanında, yaklaşık olarak 10 derece genişliğinde, içinde Güneş ve gezegenlerin döndüğü bir kubbe kuşağı şeklindedir. Ekliptik ise, Güneş’in ve yeryüzü çevresinde bir yılda çizdiği görünür yörüngesi veya yer-merkezli sistemin bir verisi olarak tanımlanmaktadır. Ekliptik düzlemi, gök ekvatoruna göre yaklaşık 23 derece eğimli durumdadır ve ekliptiği, adları Ekinoks olan iki noktada kesmekte ve bunlar “İlkbahar Ekinoksu/Koç’un ilk noktası” ve Sonbahar Ekinoksu olarak bilinmektedir. Güneş ekliptik üzerindeki yıllık donanımı sırasında, günde yaklaşık bir derece ilerleyerek (yılda 360 derece) Zodyak’ın iki burcundan geçmekte, Güneş’in Zodyak’ın 12 burcu çevresindeki seyri mevsimleri oluşturmaktadır.¹⁶ İnsanın kaderi üzerine hüküm kuran Hüküm Astrolojisi, Yıldızların yeryüzü üzerindeki etkilerini inceleyen Doğal Astroloji, Yıldızların içeriklerini/muhtevasını inceleyen Küresel astroloji şeklinde bölümlere ayrılmaktadır.

Astrolojik yıl ilkbahar ekinoksunun gerçekleştiği 21 Martta başladığı kabul edilerek yıl 12’ye bölünmüş, gökyüzü haritasıyla çakıştırılmış ve her biri bir burcun (gökyüzündeki takımyıldız grubuyla) adıyla belirtilmiştir.¹⁷ Koç (Kuzu), Boğa (Öküz, İnek), İkizler, Yengeç, Aslan, Başak (Bakire, Salkım, Sümbüle), Terazi, Akrep, Yay (Okçu), Oğlak (Keçi, Teke), Kova, Balık (Balıklar) Güneş’in Koç takımyıldızlarına geçişi İlkbaharı (21 Mart), Yengeç takımyıldızına geçişi (21 Haziran-Yaz Gündönümünü) yaz mevsimini, Terazi takımyıldızına geçmesi (21 Eylül) Sonbaharı ve Oğlak takımyıldızına (21 Aralık- Kış Gündönümünü) geçmesi kış mevsimini başlatır. Koç- Yengeç- Terazi ve Oğlak mevsimleri öncü burçlar özelliğindedir. Mevsimleri esas alan bu astrolojiye göre, Koç burcunun öncü kabul edilmesinin nedeni, ilkbahar mevsiminin bu burçta başlıyor olmasıdır. Devamında, Boğa burcu, mevsimin “Sabit”, İkizler burcu “Değişken” için yaşandığı süreci gösterir.¹⁸

Astroloji de burçların boylamları, Koç’un ilk noktayı (=0), Boğa (30), İkizler (60), Yengeç (90) Aslan (120), Başak (150), Terazi (180), Akrep (210), Yay (240), Oğlak (270), Kova (300), Balık (330) derecelerin başlangıçlarını göstermektedir. Astroloji de burçlar 4 elemente ayrılmışlardır; Ateş grubuna; Koç (Öncü), Aslan (Sabit), Yay (Değişken), Toprak grubuna; Oğlak (Öncü), Boğa (Sabit), Başak (Değişken), Su grubuna; Yengeç (Öncü), Akrep (Sabit), Balık (Değişken), Hava grubuna; Terazi (Öncü), Kova (Sabit) ve İkizler (Değişken) girmektedir.¹⁹ Dört yön ve merkez kavramı Grek,

¹² Çaycı, 2002: 10, 11.

¹³ Çaycı, 2002: 11, 12.

¹⁴ Çaycı, 2002: 37-47

¹⁵ Şahin, 2006b: 125-165; Şahin, 2010: 53-70; Şahin, 2012b: 603-633; Şahin, 2017a: 359-384.

¹⁶ Çaycı, 2002: 12; Yılmaz, 2013: 44, 45.

¹⁷ Çaycı, 2002: 12, 13; Kocabaş, 2016: 23.

¹⁸ Çaycı, 2002: 12; Yılmaz, 2013: 44, 45.

¹⁹ Nasr, 1985: 153-160; Çaycı, 2002: 12, 13; Yılmaz, 2013: 44, 45.

İran-Çin, Hint, Eski İran, İslam ve Orta Asya kozmolojisinde bu yönde anlam kazanmış, sembolleşmiştir. Grek inancında; mekânın dört ufka bölünmesi, kare alan içinde düşünülen dört yön kavramı, İran- Çin kozmolojisinde yer ve gök bir merkez ve dış kenardan oluşan beş bölgeye bölünmesi, Kuzey Asya'da 'Dört Yön' ve 'Merkez' kavramlarından söz edilmektedir.²⁰

Aynı zamanda 12 burcun insanın bir yaşamını karşıladığı çağlar ve karakteristik özelliklerini de yansıtmaktadır. Koç burcu insanları Bebeklik Çağı (00-04 yaş), Boğa burcu insanları Çocukluk Çağı (05-09 yaş), İkizler burcu insanları Ergenlik Çağı (10-15 yaş), Yengeç burcu insanları Gençlik Çağı (16-22 yaş), Aslan Burcu insanları Delikanlılık Çağı (23-30 yaş), Başak burcu insanları Olgunlaşma çağı (31-39 yaş), Akrep burcu insanları Hesaplaşma Çağı (49-56 yaş), Yay burcu insanları Yönelme Çağı (57-63 yaş), Oğlak burcu insanları Yaşlılık Çağı (64-69 yaş), Kova burcu insanları İkinci Çocukluk Çağı (70-74 yaş), Balık burcu insanları Ruhsallaşma Çağı (75-78 yaş) temsil ettiği belirtilmektedir.²¹

Yıldız, sonsuzluk ilkesine bağlı olarak, birbirini belirli noktalarda keserek şekiller oluşturan kırık hatların birlikteliği olarak tanımlanmakta ve yıldızın bir merkezden dışarı doğru açılarak farklı sayıda kollar oluşturan geometrik oluşumlar olduğu, yıldızlar hatların birbirini kesmesiyle oluşabildiği gibi dairenin çevresinin eşit aralıklara bölünmesiyle elde edildiği belirtilmektedir.²² Kapalı ve açık geometrik sistemler geometrik örneklerin tasarımında esas alınmış, sonsuzluk ilkesi yanı sıra tek başlarına değil, bir an göze çarpıp yerlerini şekil ve intibalara bırakan, kapalı oluşları ile denge oluşturan bir düzenleme esas alınmıştır.²³

Katalog

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün yazısı gereğince verilen izne²⁴ bağlı olarak, "Çorum İli ve İlçelerinde, Orta Karadeniz'de Anadolu Selçuklu Dönemi Yapıları" konusunda (YA011902 (2019) Alaca ilçesi Mahmudiye köyü sınırları içerisinde bulunan Kalehisar ören yerinde 19.08.2019- 03.09.2019 tarihleri arasında gerçekleştirilen çalışmalarda 22 Ağustos 2019 tarihinde Perşembe günü alanda yapılan incelemelerde köy girişinde Hacı Ağus'un bahçesinden getirildiği belirtilen ve duvar yapımı için kullanıldığı anlaşılan alanda beş parçadan oluşan bezemeli taşlara rastlanılmıştır. (Harita:1 Resim:1-3, Çizim:1-5, 4-8). Alana ait eski fotoğraflarda benzer mimari parçalar görülmektedir (Resim:25).

A detailed site plan map of the Kalehisar archaeological site in Çorum, Turkey. The map shows the layout of the site, including the location of the decorated stones (101 Ada /90,92,94 Parsel) and the surrounding area. The map is titled 'ANKARA KÜLTÜR VARLIKLARINI KORUMA BÖLGE KURULU TESCİL HARİTASI'.	A photograph showing the archaeological site of Kalehisar. The image captures a landscape with a prominent, conical hill in the background, surrounded by trees and a field of tall grass in the foreground. The sky is clear and blue.
Harita: 1 Çorum/Alaca-Mahmudiye Köyü Kalehisar Ören Yeri ve Bezemeli Taşların Bulunduğu Alan (101 Ada /90,92,94 Parsel)	Resim: 1 Bezemeli Taşların Bulunduğu Alan (101 Ada /90,92,94 Parsel) ve Kalehisar Ören Yeri.

²⁰ Peker, 1996: 97-107

²¹ Kocabaş, 2016: 27-34.

²² Ögel, 1987: 86-88; Çaycı, 2017: 72, 73.

²³ Ögel, 1987: 84, 85.

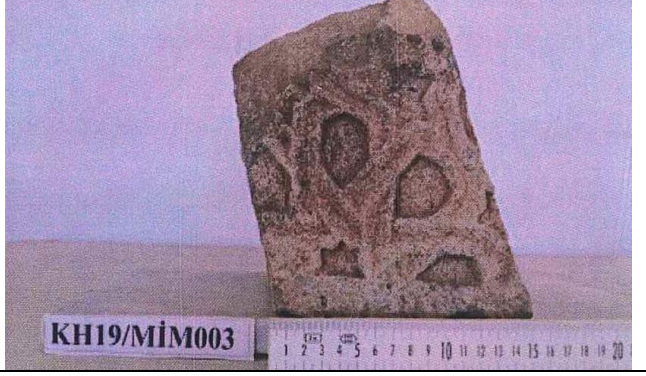

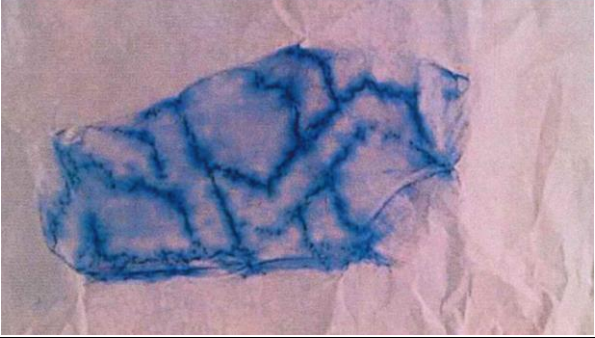

²⁴ Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 08.07.2019 tarih ve 94949537-161-01 (161.01.18) E. 566256 sayılı yazısı.

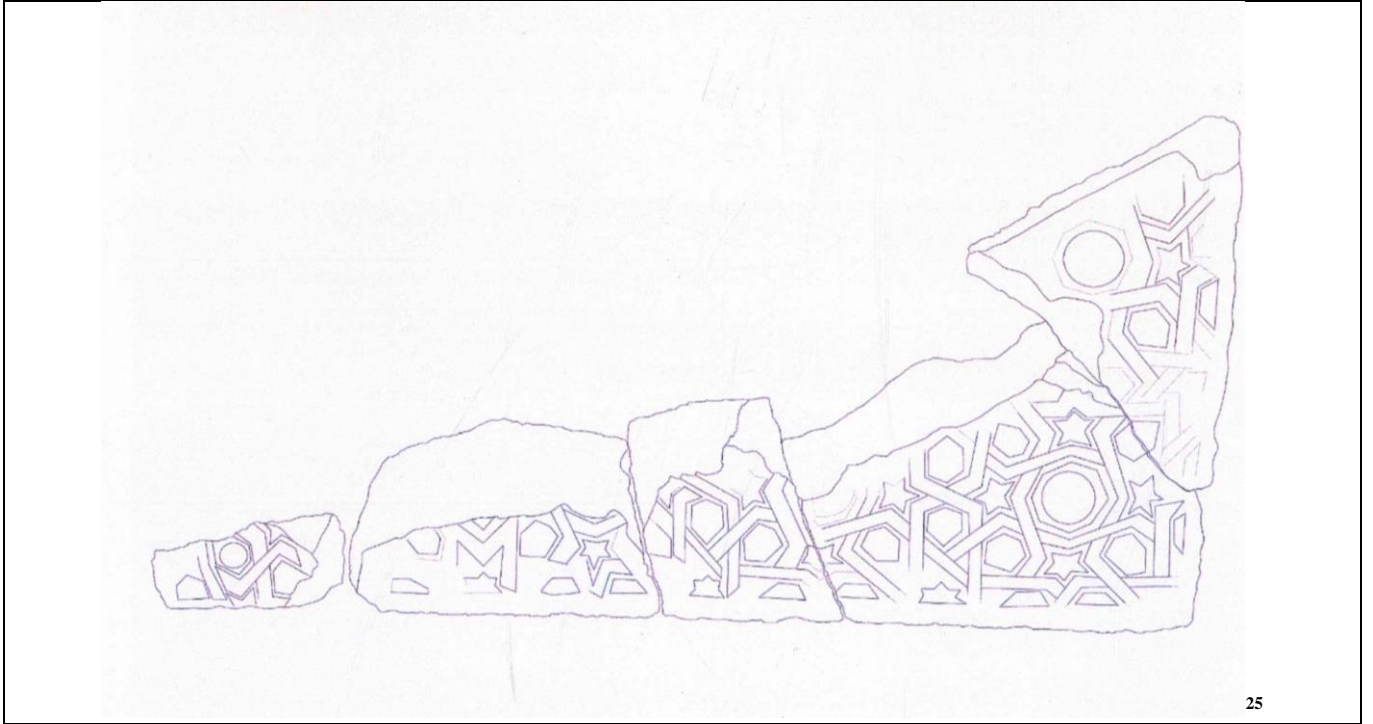
Orta Karadeniz’de Bir Anadolu Selçuklu Kenti: Kalehisar’dan Bezemeli Mimari Parçalar Üzerine Çözümlemeler

Resim:2 Bezemeli Taşların Bulunduğu Alan (101 Ada /90,92,94 Parsel)	Resim:3 Bezemeli Taşların Çıkarıldığı Duvar Yapım Alanı

1. Geometrik Bezemeli Taş

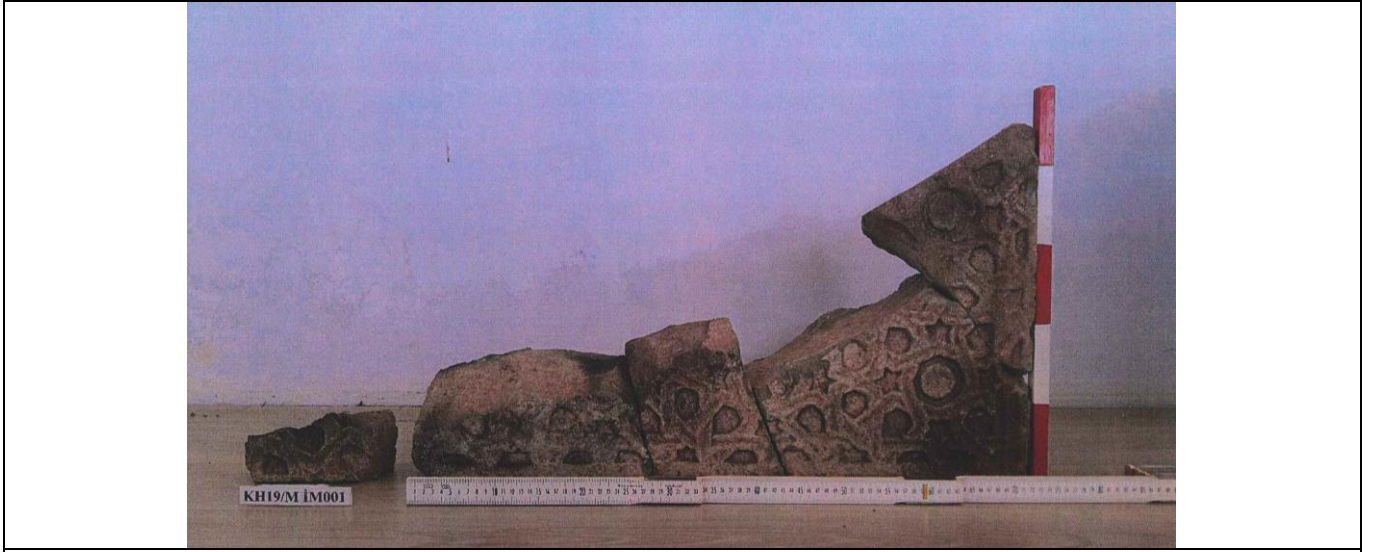
KALEHİSAR 2019	
Buluntu Tarihi	26.08.2019
Buluntu No	KH19/MİM001
Plankare /Ada-Parsel	101 /90,92,94
Konum	Enlem: 40.274.961, 40.274.847 Boylam: 34.715.248, 34.716.210
Dönemi	Anadolu Selçuklu Dönemi
Boyutları	0,78x0,46 / 30cm
Malzemesi	Kireç Taşı / Kesme Taş
1. Parça	
Çizim:1	Resim:4
Boyutları: Genişlik: 0.35, Yükseklik: 0.23, Kalınlık: 0.32 cm.	
2. Parça	
Boyutları: Genişlik: 0.32, Yükseklik: 0.21, Kalınlık: 0.23 cm.	
Çizim:2	Resim:5

3. Parça	
Boyutları: Genişlik: 0.10 ? , Yükseklik: 0.15, Kalınlık: 0.7, 0.9cm.	
Çizim:3	Resim:6
4. Parça	
Boyutları: Genişlik: 0.30, Yükseklik: 0.10, Kalınlık: 0.15, 0.19 cm.	
Çizim:4	Resim:7
5. Parça	
Boyutları: Genişlik: 0.17, Yükseklik: 0.14, 17 , Kalınlık: 0.14, 0.21 cm.	
Çizim:5	Resim:8

25

Çizim:6

Resim:9

²⁵ Çizimlerdeki katkılarından dolayı Uzm. Sanat Tarihçi Seçil Göven’e teşekkür ederim.

Çizim:7 (Schneider, 1980, Şekil: 321, 322)	Çizim:8 (Mülayim 1982, 374, Ç.17)

Olasılıkla bir taç kapının bezemelerine ait olduğu anlaşılan mimari parçalar, özellikleri yönüyle önemlidir. Beş ayrı kırık parçadan oluştuğu anlaşılan taşların, dördü birbirini tamamlayarak taç kapının ana bordür süslemesini oluşturmaktadır. Ortada sekizgen motiften kaynaklanan yıldızın dört köşesinde altıgen motifler ve aralarında beşgen yıldızlar yer almaktadır. Devamında ortada sekizgen yıldız motiflerinin kollarının devam etmesiyle oluşan süsleme yer almaktadır. Beşinci parçanın bu süsleme grubu içerisinde yer aldığı ama ayrı bir kısmı oluşturduğu anlaşılmaktadır (Çizim:1-5,6 Resim:4-8,9).

Dış silme, genişliği ve barındırdığı bezeme ile kapıdaki esas süslemeli alanı bordürü oluşturmakta, dikey ve yatay ekseninde zikzaklar çizerek devam etmekte, yivli yüzeylere sahip geçme şeritler geçme yaparak sekizgen ve sekiz kollu yıldızdan oluşan kompozisyonu meydana getirmektedir. Sekizgenler silmenin merkezinde yer alırken, sekiz kollu yıldız kompozisyonları kenarda yarım durumdadır ve bu durumuyla süsleme sekizgen tarzında bir bezemeyi yansıtmaktadır. Sekiz kollu yıldızların etrafında düzgün olmayan altıgenler sekizgenin yatay ve dikey köşelerinde beş kollu yıldızlar yer almaktadır²⁶ (Çizim:6-8, Resim:9).

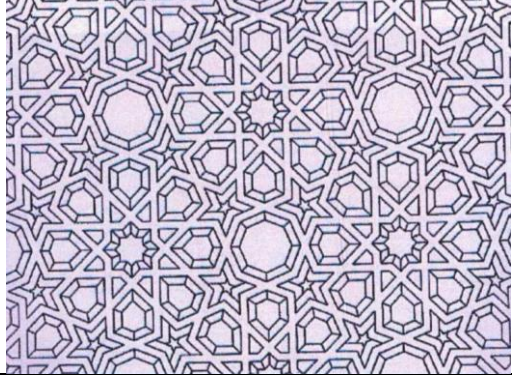
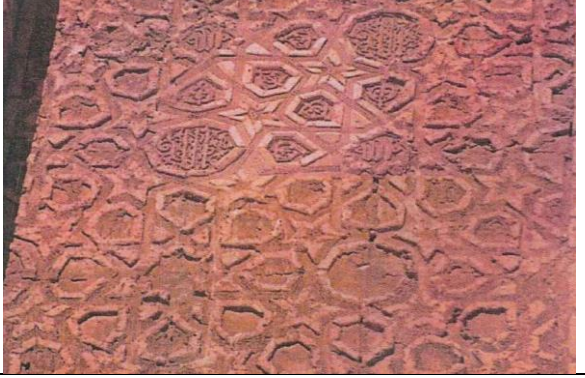
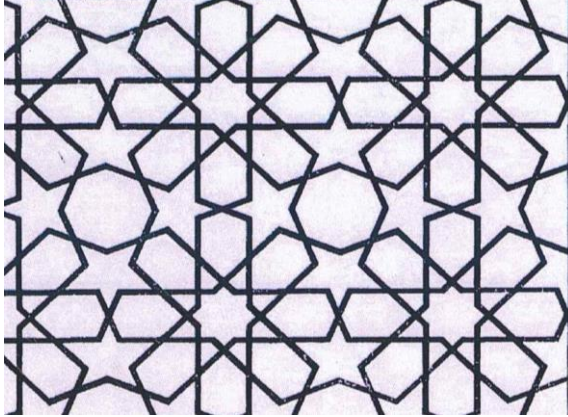
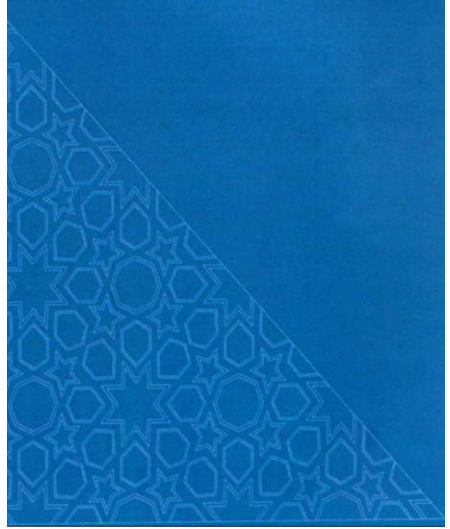
Benzerlik Gösteren Yapılar

	Yapının Adı	Yapım Yılı/Dönemi	Sanatçısı	Bezemenin Bulunduğu Alan
	Nahcivan Mümine Hatun Kümbeti	Hicri 582/ Miladi 1186 (Cezar 1977, 340, 341.; Çetin 2003, 17; Yazar 2007, 90)	-	Gövde
“...Yüzey, 0.66 cm. kenar uzunluğunda kare biçimli levhaların birbirine eklenmesiyle kaplanmıştır. Kesme tuğlarla oluşturulan sekiz kollu yıldız, sekizgen, düzgün olmayan altıgen ve beş kollu yıldızlar bir ders kalınlığı aralıkla yerleştirilerek, sekiz kollu yıldız, sekizgen, altıgen ve beş kollu yıldız biçimli derz araları oluşturmaktadır...”(Çizim:9, Resim:10).²⁷				

²⁶ Çizim konusundaki benzer açıklamalar için bkz. Mülayim, 1982, 85, 86.; Mülayim, 1999, 186, 187.; Schneider, 1980, 124, Şek. 321.

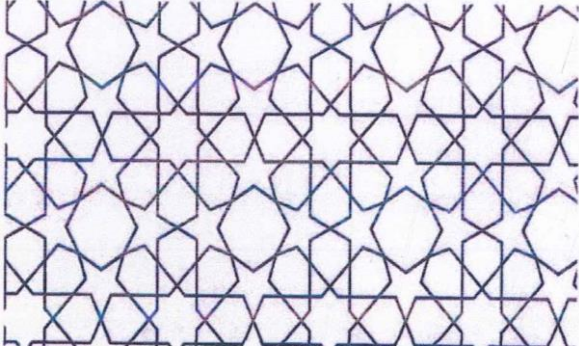
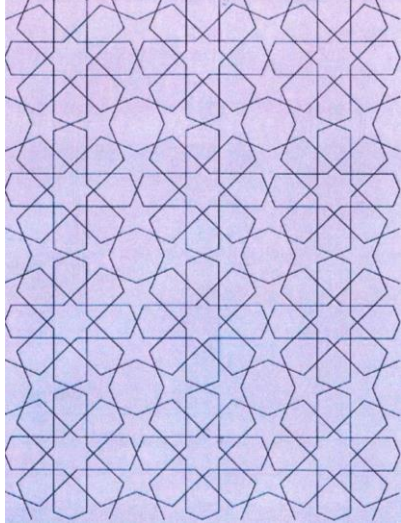

²⁷ Yazar, 2007: 97.

Orta Karadeniz’de Bir Anadolu Selçuklu Kenti: Kalehisar’dan Bezemeli Mimari Parçalar Üzerine Çözömler

	Çizim:9 Nahcivan Mümine Hatun Kümbeti. Bezemenin Çizimi (T. Yazar, 2007, Çizim:100)	Resim:10 Nahcivan Mümine Hatun Kümbeti Bezemesi (T. Yazar, 2007, Resim:261)	
Aksaray Ulu Camisi	1116-1156 (Bayburtluoğlu 1993, 177)	Mimar Hoca Nuştekin (Bayburtluoğlu 1993, 178)	Minber Yan Aynalığı
Boyuna düzenlemeli mihrap duvarına dik beş sahnılı caminin ilk yapımı Sultan I. Mesut (1116-1156) zamanına inmekle birlikte, 1408 yılında Karamanoğlu II. Mehmet zamanında Mimar Firuz Bey tarafından yenilediği belirtilmektedir. Minber Anadolu Selçuklu dönemine aittir.			
Minberin batı yönünde geçit bölümündeki dolabın etrafını sağ, sol ve üst yönde çevreleyen yazıt sanatçı yazıtıdır. Yazıtta adı geçen Mimar Nuştekin’in Yazıttan yapının mimarının aynı zamanda minberin sanatçısı olduğu anlaşılmaktadır.²⁸			
<i>Minberin yan aynalık kısmında kündekari tekniği uygulanmıştır. Sekiz kollu yıldızlar ve etrafında yer alan altıgenlerden oluşan birim kompozisyon çapraz ekseninde birbirine bağlanarak yüzeyi oluşurmaktadır. Aralarda kalan boşluklarda sekizgenler ve sekizgenlerin etrafında dörder adet beş kollu yıldız oluşurmaktadır. Her bir geometrik parçanın içi zemin oyma tekniğinde rumilerle süslenmiş, birbirinden farklı düzenlemeye sahip rumiler işlenmiştir. Aynalık yüzeyinde boşalan parçaların yerine zaman içinde yapılan onarımlarda farklı malzemeden yeni parçalar eklenmiştir. Bu bordürlerden alttaki aynı zamanda aynalık altı bölümü içinde çerçeve oluşturur. Dik kenarda yer alan bordür yüzeyi zemin oyma tekniğinde işlenmiş birbirini alt üst eden iki ayrı Rumili dalla süslenmiştir. Diğer bordür ise bitkisel süsleme üzerine yazı kuşağından oluşmaktadır. Kıvrım dallı Rumiler zeminde, harfler üstte yer almaktadır (Çizim: 10-13, Resim:11).²⁹</i>			
	(Çizim:10 Aksaray Ulu Camisi Minberi Çizimi (Mülayim, 1982, 58, Şekil:3)	Çizim:11 Aksaray Ulu Camisi Minberi Çizimi (G.A. Kurtişoğlu, 2015, 29, Çizim:7)	

²⁸ Bayburtluoğlu, 1993: 177-179; Kurtişoğlu, 2015: 23.

²⁹ Kurtişoğlu, 2015: 19, 29; Sönmez, 2020: 33.

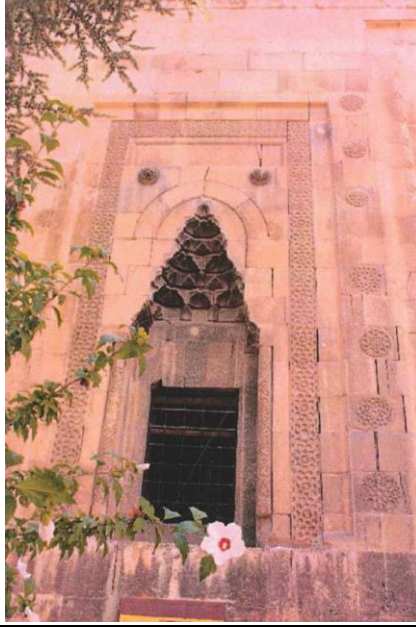
	Çizim:12 Aksaray Ulu Camisi Minberi Çizimi. (Demiriz, 2017, 96,)	Çizim:13 Aksaray Ulu Camisi Minberi Çizimi (Sönmez 2020, 435, Desen: 78.9)		
	Resim:11 Aksaray Ulu Camisi Minberi (M.K Şahin 04.08.1993)			
	Amasya Torumtay (Gökmedrese) Camisi	Hicri 665/ Miladi 1266- 1267 (Şahin 2014,99)	Ebu'l Selim el- Neccar (Bayburtluoğlu 1993, 52-54)	Pencere
Taçkapı geniş ve derin bir eyvan şeklinde düzenlenmiştir. Eyvanın dip duvarında yer alan taçkapı sivri kemer tonozlu ve az derin kavsarası, basık kemerli giriş kapısı, köşe sütunceleri ve geometrik örnekli çerçeve bordürü ile bir taçkapıda bulunabilecek tüm öğelere sahiptir.³⁰ Fakat taçkapılarda olağan şekilde görmeye alıştığımız yan nişlere, mihrabiyelere yer verilmemiştir. Taçkapıda dışta geometrik sekizgenlerden oluşan bordür daha sonra ince kavisli bir silme ve içte köşe sütunçelerinin gövdesinde geometrik geçmeli bezemeler görülmektedir (Resim:12).³¹ Taçkapı kemeri basık ve kemer taşları zikzak geçmelerle birleştirilmiştir. Giriş eyvanının iki yanına blok taşlarla iki seki inşa edilmiştir. Yan duvarlardaki kesme taş sıraları aşırı olarak bir içerlek bir çıkıntılı şekilde yerleştirilerek sade bir süsleme izlenimi vermektedir. Eyvanın dış köşe konturlarını bir köşeli geçme, eğik ince				

³⁰ Ünal, 1982: 19, dpn.6, dpn.47, dpn.6, dpn.68, dpn.80, dpn.18; Şahin, 2014: 96, 97.

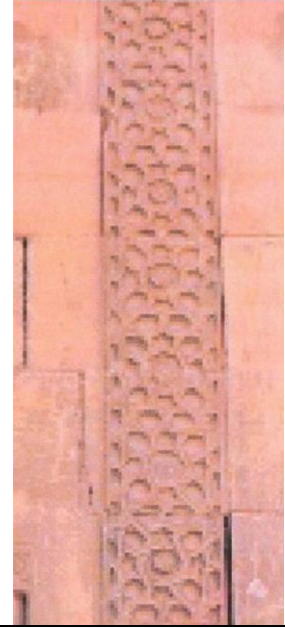
³¹ Koçyiğit, 2014: 427.

Orta Karadeniz’de Bir Anadolu Selçuklu Kenti: Kalehisar’dan Bezemeli Mimari Parçalar Üzerine Çözümlemeler

bir geometrik kuşak ve dikdörtgen çerçeveyi oluşturan oymalı yarım yıldızlardan meydana gelmektedir. Giriş eyvanı ile pencereler arasındaki gül bezekler geometrik ve bitkisel bezemelidirler ve orta eksen üzerinde bağlanan kapalı şekiller gibi çerçevenin etrafında üst üste sıralanmaktadır.³² Eyvanın iki yanına simetrik olarak birer pencere yerleştirilmiştir. Dikdörtgen çerçeve oymalı yıldızlarla bütünüyle etkili bir kompozisyon yansıtmaktadır. Tüm çerçeveyi doldurması ve sık sıralanmasıyla sonsuzluk düşüncesi uyandırmaktadır. Küçük bir taçkapı izlenimi veren pencereler sivri kemerle çevrelenen ve beş sıra mukarnas dizisinden oluşan kavsara düzenlemesine sahiptirler. Köşe sütunceleri geometrik, sütun başlıkları ise kare şekilli olup bitkisel bezemelidir. Pencere boşluklarının üzerine düz atkı taşları yerleştirilmiştir. Kavsara kemeri köşelerindeki rozetler dönem özelliğine bağlı olarak ileriye doğru taşıntı yapmaktadır (Resim:13). Bu özellikleriyle kuzey cephesi sade ve ölçülüdür.

Resim:12 Amasya Toruntay (Gökmedrese) Camisi
(M.K. Şahin 17.10. 2009)

Resim:13 Amasya Toruntay (Gökmedrese) Camisi
(M.K. Şahin 17.10. 2009)

Konya Sahip Ata Hanikahı	Hicri 668/ Miladi 1269-1270 (Yavaş 2015, 62, 63)	-	Pencere
Türbeden hanikaha açılan pencerenin ajurlu şebekesi tek parça olarak yapılmış, <i>sekiz köşeli bir yıldızdan gelişen yıldızlı bir geçme</i> görülmektedir. Yıldızların ortasında görülen daha küçük sekiz köşeli yıldız ve yandaki boşluklara yerleşen dört köşeli yıldızlara örnek, zemine kazılama yöntemi ile yapılmıştır. Ajurlu şebekenin sivri kemeri ile bitkisel bordürle çevrilmiştir. Bunları da dama taşı şeklinde bir şerit çevirmekte, bu şekilde bezenen sivri kemerin köşe dolgularında firuze zemin üzerine koyu mor çinilerden bitkisel bir kompozisyon görülür. Üzerinde firuze zemin mor çiniden sülüs yazı ile iki satır halinde “Adil Tanrı’ya tapmayı âdet et, geçen günden de endişe duy” anlamına gelen ifade geçmektedir (Resim:14,15) (Yetkin 1989, 79, 80; Yavaş, 2015, 69).			

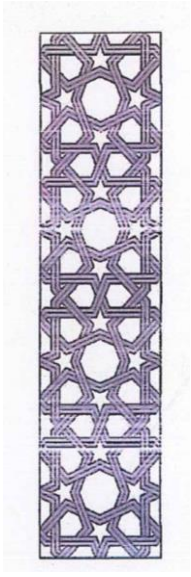

³² Ögel, 1987: 44.

	Resim:14 Konya Sahip Ata Hanıkahı. (M.K. Şahin 26.10.2019)		Resim:15 Konya Sahip Ata Hanıkahı. (M.K. Şahin 26.10.2019)
	Kayseri Döner (Şah Cihan Hatun) Kümbet	1285 (Önkal 1996, 195)	Gövde
I. Alaeddin Keykubad'ın kızı Şah Cihan Hatun tarafından yaptırıldığı belirtilen, yapının yapım yılı ve sanatçısı bilinmeyen kümbetin kare planlı cenazelik katı üzerinde on iki kenarlı gövde düzenlemesi yer almaktadır. Üzeri içten kubbe dıştan, çokgen biçimli külahlarla örtülüdür. Kümbet, Ahlat mimarlık okulunun sanatsal geleneğini yansıtmakla birlikte çift başlı kartal, aslan, siren.. gibi figürlü ve hayat ağacı bezemeleri ile önemlidir. <i>Sekiz kollu yıldızlar (dörtlü gruplar yaparak) ortalarındaki sekizgene bağlanmaktadır</i> (Resim:16,17).³³			
	Resim:16 Kayseri Döner Kümbet (M.K. Şahin 29.04.2013)		Resim:17 Kayseri Döner Kümbet (M.K. Şahin 29.04.2013)
	Kayseri/Eski Develi Seyyid-i Şerif Türbesi	Hicri 695/ Miladi 1295- 1296 (Önkal, 1996, 289.; Dursun 2014, 513-529)	Taçkapı
Taçkapıda dış silme genişliği ve bezeme özellikleri yönlerinden ana süsleme kuşağını oluşturmaktadır. “... <i>Düşey ve yatay eksende zikzaklar çizerek ilerleyen, oluklu yüzeylere sahip şeritler geçme yaparak sekizgen ve sekiz kollu yıldızdan oluşan kompozisyonu oluşturmaktadır. Sekizgenler silmenin merkezinde yer alırken, sekiz kollu yıldız kompozisyonları kenarlarda yarım haldedir. Bu durumuyla süsleme sekizgen tarzında bir bezemeyi yansıtmaktadır. Sekiz kollu yıldızların etrafında radyal düzlemde sıralı düzgün olmayan altıgenler belirirken, sekizgenin yatay ve düşey uçlarında beş kollu yıldızlar oluşturulmuştur...</i>” (Çizim:14, Resim:18).³⁴			

³³ Tuncer, 1986: 159, 160 ; Mülayim, 1982: 86.

³⁴ Dursun, 2009: 95, Çizim: 64, Resim: 199 ; Dursun, 2014: 516.

Orta Karadeniz’de Bir Anadolu Selçuklu Kenti: Kalehisar’dan Bezemeli Mimari Parçalar Üzerine Çözümlemeler

	Çizim:14 Eski Develi Seyyid-i Şerif Türbesi . (Ş. Dursun, 2014, 516, Şekil:1/a)	Resim:18 Eski Develi Seyyid-i Şerif Türbesi . (Ş. Dursun, 2014, 516, (Fot.3)	
Beyşehir Eşrefoğlu Camisi	(Hicri 696-699/Miladi 1296-1297, 1299-1300) (Şahin 2014, 227-243)	Amel-i İsa (Bayburtluoğlu, 1993, 49-51)	Minber
Boyuna düzenlemeli, mihrap duvarına dik yedi sahından oluşan cami, Anadolu’da en büyük ahşap destekli cami özelliğini taşımaktadır. Taçkapıda Hicri 696 /Miladi 1296-97, iç kapıda Hicri 699/Miladi 1299-1300 ve türbede de 701/1301-2 yılı geçmektedir. Bunlara göre 1296- 1301 yılları içerisinde yaptırılmış olduğu anlaşılıyor.³⁵			
Ceviz ağacından yapılan minber künde-kari tekniğindedir. Dokuz basamaklı çıkılmaktadır. Giriş kısmını düz silmeli iki söve çevirmektedir. Kaideden başlayarak belli bir yüksekliğe kadar kıvrık dallar arasında rumi motifleri devamında Süleyman Bey tarafından yaptırıldığını belirten yapı- m yazıtı yer almakta, her iki yandaki sütunceler zar küp başlıklara sahip olup, gövdeleri salbek motifleriyle bezeli olmakla birlikte, zemini oyma tekniğinde dilimli kemerin köşeliklerinde kıvrık dal ve palmet bezemelerinin içerisinde, sağ ve sol köşede “Amel-i” ve “İsa” adında sanatçı adı geçmektedir.³⁶ Kapı kanatları³⁷ dikey, yatay ve eğik hatların keşişmesiyle panolara ayrılmış, yüzeysel (sathi) oyma tekniğinde rumi ve palmet motifleriyle süslenmiştir. Yivli kemer ile aynalık arasında bir satırlık yazıtta Eşrefoğlu Süleyman Bey tarafından yaptırıldığı yazılıdır.³⁸ Aynalık panosunda kufi yazı ile “Allah”, “Muhammet”, “Ebubekir”, “Ömer”, “Osman”, “Ali” adları yazılıdır. Ajur tekniğindeki taç kısmı ile giriş bölümü sonuçlanıyor.			
<i>Yan aynalıklar, künde-kari tekniğinde etrafı üç yönde düz bordürlerle çevrilidir. Aynalık yüzeyi geometrik bölümlere ayrılarak her bir parçanın içi Rumilerle bezenmiştir. Sekiz kollu yıldızın etrafında sıralanan altıgenlerden oluşan birim motif yatay ve dikey ekseninde birbirine bağlanmakta, motiflerin bağlantı noktasından oluşan kare alanların merkezinde yer alan sekizgen bu birim motiflere çapraz ekseninde bağlanmaktadır. Bağlantı noktalarında beş kollu yıldız oluşmaktadır.³⁹ (Çizim:15, Resim:19). Panolar üzerinde rumiler arasından çıkan palmet motiflerine yer verilmiştir. Korkuluk panoları sekizgenler, eşkenar dörtgenler ve bunların arasında oluşan dört kollu yıldız motifleriyle bezenmiştir. Şerefenin taht alt bölümlerinin yanlarında sülüs yazı ile dua ifadeleri geçiyor.</i>			

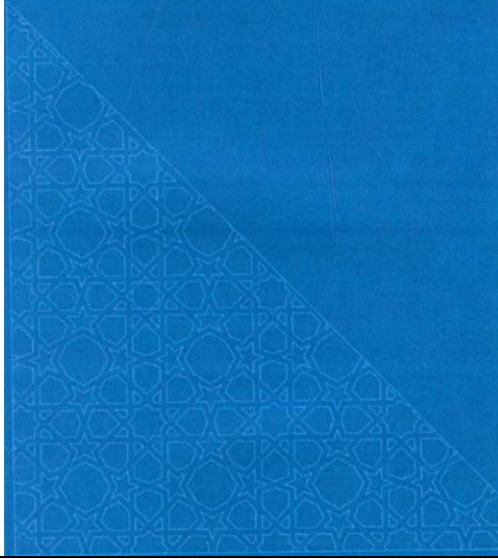
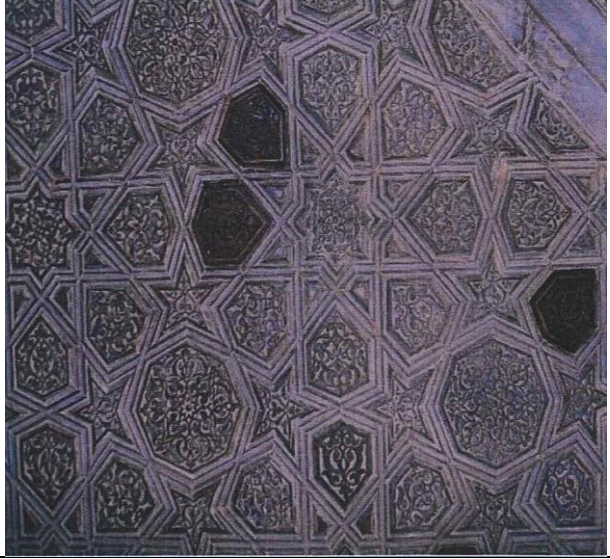

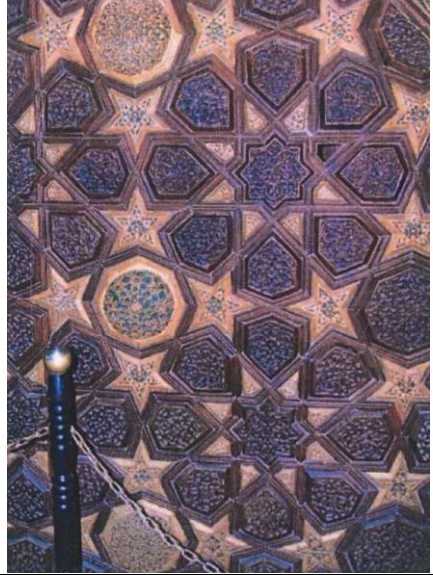
³⁵ Erdemir, 1999: 88, 90, 95; Çaycı, 1993: 18; Şahin, 2014: 227-243.

³⁶ Bayburtluoğlu, 1993: 49, 50; Kurtişoğlu, 2015: 255.

³⁷ Çaycı, 1993: 29.

³⁸ Akyurt, 1940: 116; Oral, 1962: 57; Çaycı, 1993: 29.

³⁹ Kurtişoğlu, 2015: 256.

	Çizim:15 Beyşehir Eşrefoğlu Camisi Minber Çizimi (G.A. Kurtişoğlu, 2015, 262, Çizim: 168)		Resim:19 Beyşehir Eşrefoğlu Camisi Minberi . (M.K. Şahin 26.04.2007)
	Birgi Ulu Camisi	Hicri 722/ Miladi 1322 (Ünal 2001, 59-79)	Amel-i Muzaffereddin Bin Abdülvahid Bin Süleyman(Selim) el-Urani (?) (Ünal 2001, 59-79)
	Minber		
Boyuna düzenlemeli mihrap duvarına dik beş sahnınlı olan özelliğindeki cami Hicri 712/Miladi 1312-1313 yılında Aydınoğlu Süleyman bey tarafından yaptırıldığı yazıtında belirtilmektedir. Anadolu Selçuklu dönemi sanatının devam ettiğinin görüldüğü yapı da minber Hicri 722/Miladi 1322 yılında Mehmet Bey tarafından yaptırıldığını yine yazıtından öğreniyoruz.⁴⁰ Ceviz ağacından künde kari tekniğinde yapılan <i>minberin yan aynalık kısımlarında sekiz kollu yıldızların uçlarında beşgen yıldızlar yer almaktadır. Sekiz kollu yıldızların arasında kare alan içerisinde on kollu yıldız içine yerleştirilen bitkisel bezemeli kabaranın köşelerinde yine beşgen yıldız motifleri yerleştirilmiştir</i> (Resim:20,21).⁴¹			
	Resim:20 Birgi Ulu Camisi Minberi. (M.K. Şahin 17.12.2014)		Resim:21 Birgi Ulu Camisi Minberinden Ayrıntı (M.K. Şahin 17.12.2014)
	Niğde Sungur Bey Camisi	Hicri 736/Miladi 1335	-
	Ahşap Kapı Kanatları		

⁴⁰ Ünal, 2001: 59-79.

⁴¹ Bayat, 1991: 133-150; Ünal, 2001: 72.

Orta Karadeniz’de Bir Anadolu Selçuklu Kenti: Kalehisar’dan Bezemeli Mimari Parçalar Üzerine Çözümlemeler

Hakiki künde-kari, yuvarlak ve düz satırlı oyma, oluklu oyma, çift katlı oyma ve kakma tekniklerinin uygulandıđı⁴², kapı kanatlarında sekiz kollu iri yıldızlar yer almakta, her bir panoda, bu yıldızlardan iki tam, bir yarım örnek görülmektedir. Büyük sekiz kollu yıldızlardan sonra, beş köşeli küçük yıldızlar, altıgen, dörtgen bölmelerle yarım ve çeyreği görülebilen sekizgenler yer almaktadır. Bölmelerin üzerleri yivlenerek profilli hale getirilmiş ve çıtalarla birbirinden ayrılmış, geometrik şekilli bölmelerin içi rumi ve palmetlerle dolgulanmıştır.⁴³

Merkezi sekiz köşeli yıldız, büyük yıldızın kolları, beş köşeli yıldızlar, küçük dörtgenler ve yarım sekizgenlerle zenginleşen alanda kompozisyonun oluşum biçimi önemlidir.

Tüm alan eşit karelere bölünmekte, her karenin köşegenlerinin keşiştiği nokta, bu kare içinde oluşacak dairenin de merkezidir. Her dörtlü çember grubunun ortasına, yine bu çembere teğet daha küçük bir çember çizilir ki, bu da düzgün sekizgeni belirler. Böylece teğet daireler sistemi, kompozisyonun ana geometrik elemanı olan sekiz kollu yıldız ve düzgün sekizgenin konumları belirlenir.⁴⁴

“Kompozisyonun çiziminde, temel geometrik ögenin çizimi oluşturan sekiz kollu yıldız simgeleyen çember, 360 derece:8= 45 derecelik açılarla bölünüp işaretlenir. Merkeze uzatılan doğruların çember yayını keşiştiği noktalar yıldızın kol uçlarını vermekte, aynı işlem daha küçük olan iç dairede tekrarlanarak, merkezdeki sekiz köşeli küçük yıldız saptanır. Büyük yıldızın her bir kolunu oluşturan birbirine paralel çizgilerle göbekteki yıldızın köşe uçları kendiliğinden belirlenir. Büyük yıldızın kol uçlarını pahlayabilmek için daire içine bir sekizgen çizilir. Büyük yıldızın kollarını oluşturan çizgiler uzatılarak, yıldızın arasındaki düzgün sekizgen şekil elde edilmiş olur.” (Resim:22).⁴⁵

⁴² Bozer, 1992: 187-190.

⁴³ Mülayim, 1983: 51-69.

⁴⁴ Mülayim, 1999: 183-189.

⁴⁵ Mülayim, 1983: 51-69; Mülayim, 1999: 183-189; Sönmez, 2020: 33.

Resim:22 Niğde Sungur Bey Camisi Kapı Kanatları (M.K. Şahin 08.08.1993)			
Erzincan/Kemah Togay (Tuğa) Hatun Kümbeti	XIV. yüzyıl sonları ⁴⁶	-	Taçkapı
Giriş açıklığının üzerinde bitkisel ve geometrik motiflerin yer aldığı kademeli dört süsleme şeridi “Ters U” biçiminde üç yönden çevrelemektedir. Dıştan içe doğru ilk şerit bezemesizdir. İkinci şerit kıvrık dal ve palmet motifleriyle bezeli, ikinci şerit ile üçüncü şeridin arasına tabana kadar inmeyen halat motifli bir kaval silme bulunmakta, <i>üçüncü şeritte kırık hatlı silmelerin birbirinden geçirilmesiyle oluşturulmuş çokgen, beş kollu ve sekiz kollu yıldızların yer aldığı bir süsleme yer almakta</i> , dördüncü şeritte ise duvar yüzeyinin çökertilmesiyle oluşturulmuş “s” biçimli silmenin birbirinden ayırdığı palmet motifleri bulunmaktadır (Resim:23,24). ⁴⁷			
Resim:23 Kemah Togay Hatun Kümbeti. (M.K. Şahin 04.05.2015)		Resim:24 Kemah Togay Hatun Kümbeti. (M.K. Şahin 04.05.2015)	

Çalışmada ele aldığımız ikinci mimari parçanın varlığını, “Çorum’un Tarih Belgeleri”,⁴⁸ **konulu çalışma da Çorumlu dergisinden öğreniyoruz.** İnceleme de Karahisar Temürlü’de tesadüfen çıkarıldığı belirtilen bezemeli iki taşın fotoğrafı verilmekte, diğeri fikir vermekle birlikte diğeri konun incelenmesi bakımından önemli görünmektedir.

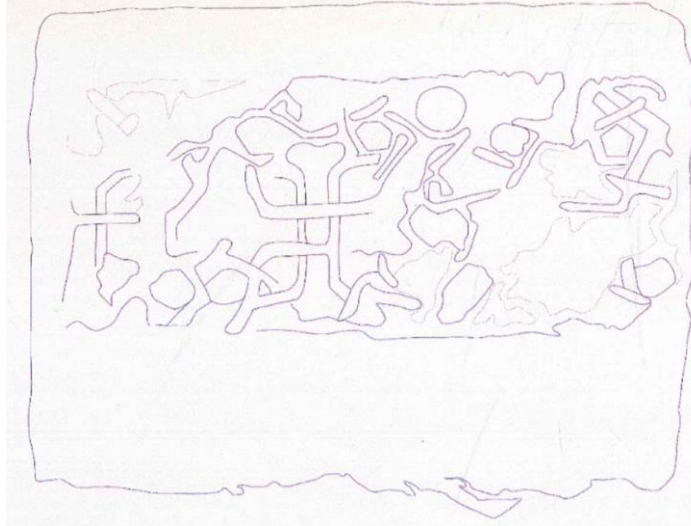
2. Geometrik Bezemeli Taş

⁴⁶ Kümbetin yapım yılı/dönemi konusunda Ali Kemali, İmaret olarak belirtmekle birlikte İbn Batuta’da geçen ifadelerle göre İlhanlı dönemini, O.C. Tuncer, XIV. Yüzyıl başlarını, Hamza Gündoğdu, XIV. Yüzyılın ilk çeyreğini, Tahir Erdoğan Şahin XIV. Yüzyıl ortalarını, Demet Kara, XIV. Yüzyıl sonlarını, H. Yurttaş vd. her hangi bir yıl önermeyerek Ali Kemali’nin anlatımlarına katılmakta, Muhammet Lütfü Kındığılı araştırmacıların önerilerini belirterek her hangi bir öneride bulunmaktadır. Bkz. Ali Kemali, Erzincan –Tarihi, Coğrafı, Toplumsal, Etnoğrafı, İdari, İhsai İnceleme Araştırmaları Tecrübesi-, 2. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1992, 204, 205. O.C. Tuncer, **Anadolu Kümbetleri –Beylikler ve Osmanlı Dönemi-**, C.2, Güven Matbaası, Ankara, 1991, 167.; Hamza Gündoğdu- Ahmet Ai Bayhan- Ali Murat Aktemur-Sibel Tığcı- Muhammed Arslan, **Kültür Varlıkları ile Kemah**, Kariyer Mat., Ankara, (Basım yılı bulunmuyor), (2009), 86, 87. Tahir Erdoğan Şahin, **Erzincan Tarihi**, C.1, Erzincan Hayra Hizmet ve Dayanışma Vakfı Yay., Erzincan, 1985, 474, 475; Demet Kara, “Erzincan-Kemah Togay (Tuğa) Hatun Türbesi”, **Canan Parla Armağanı –Sanat Tarihi, Arkeoloji, Tarih ve Filoloji Araştırmaları-**, Ed. M. Erol Altınşapan- B. Yelda Olcay Uçkan, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2020, 198; Hüseyin Yurttaş- H. Nevzat Yanık- Haldun Özkan- Zerrin Köşklü- Süleyman Çiğdem- Muhammet L. Kındığılı, “Kemah Kitabeleri”, Türk Dünyası, Dil ve Edebiyat Dergisi/ Turkish World, Journal of Language and Literature, Issue:43, (Bahar-Spring 2017), 411, 412; Muhammet Lütfü Kındığılı, “Kemah Mezar Anıtları”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.23 (Özel Sayı), Erzurum, 2019, 2185-2188.

⁴⁷ Kara, 2020: 200, 201.

⁴⁸ “Çorum’un Tarih Belgeleri”, **Çorumlu –Çorum Halkevi Dil, Tarih ve Edebiyat Komitesi Çıkarır-**, Yıl:1, Sayı:7, 29 Birinci Teşrin 938, Tıpkı Basım, (Yayına Hazırlayan İrfan Yiğit), Çorum Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yay., Çorum, 2009.

Orta Karadeniz’de Bir Anadolu Selçuklu Kenti: Kalehisar’dan Bezemeli Mimari Parçalar Üzerine Çözümlemeler

Çizim:16

Resim:25⁴⁹

“ Alan yarı çaplı çemberlerle, çember ağa bölünmekte, her çemberin yayı etrafındaki altı çemberin merkezkezlerinden geçmektedir. Kesişen bütün çemberler içine, altıgen köşelerinin bir atlamalı birleştirilmesi ile altı kollu yıldızlar oturtulmaktadır. Altı kollu yıldızların içine bindirme sistemi ile ikinci bir dizi altı kollu yıldız çizilir. Altı kollu yıldızlar örgünün geometrik aşamasını oluşturur. Yan yana çemberler içindeki yıldız kolları birleştirilerek iç içe birbirlerine ilmeklenen altıgenler biçimlendirilir” (Çizim:17, Resim:25).⁵⁰

Yapının Adı	Yapım Yılı/	Sanatçısı	Bezemenin Bulunduğu

⁴⁹ “Çorum’un Tarih Belgeleri”, **Çorumlu** –Çorum Halkevi Dil, Tarih ve Edebiyat Komitesi Çıkarır-, Yıl:1, Sayı:7, 29 Birinci Teşrin 938, Tıpkı Basım, (Yayına Hazırlayan İrfan Yiğit), Çorum Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yay., Çorum, 2009.

⁵⁰ Scheneider, 1980: 100, Şekil: 245, 246; Sönmez, 2020: 26.

		Dönemi		Alan
	Nahcivan Yusuf Bin Kuseyr Kümbeti	Şevval Hicri 557Miladi /13 – Eylül-12 Ekim 1162 (Yazar, 2007, 84)⁵¹	Amel-i Acemi Bin Ebubekr el-benna el- Naşevi (Yazar, 2007, 84)	Güneybatı Cephe
“... Yüzey, 0.80 cm. uzunluğunda kare levhaların birbirine eklenmesiyle kaplanmış, geometrik örgü sonucu, altıgen ve sekizgenlerin birbirine ilmeklenmesiyle merkezlerde sekiz kollu yıldızlar biçimlenmekte, sekiz kollu yıldızları daha küçük sekizgenler kuşatmaktadır “ (Çizim:17, Resim:26). ⁵²				
	Çizim:17 Nahcivan Yusuf Bin Kuseyr Kümbeti (T. Yazar, 2007, Çizim:87)		Resim:26 Nahcivan Yusuf Bin Kuseyr Kümbeti (T. Yazar, 2007, Resim:241)	
	Tokat Ebu'l Kasım Türbesi	Hicri 631/Miladi 1233-1234 (Tuncer, 1986, 248-251.; Önkal, 1996, 252)	-	Pencere Alınlığı
Güney cephesinde yer alan yazıtına göre I. Alaeddin Keykubat döneminde 631/1233-1234 yılında Ebu'l Kasım Bin Ali El-Tusi tarafından yaptırıldığı belirtilmektedir.⁵³ Tuğla kullanılan kare biçimli gövde kısmının güney yüzünde yan yana dikdörtgen pencerenin alınlıkları geometrik örgü ile kaplanmıştır.⁵⁴ Altıgen birim üç aşama da gerçekleştirilmiştir. Birinci aşamada; Niş yüzeyi 35 cm. yarı çaplı çemberlerle, çember ağa bölünmekte, her çemberin yayı etrafındaki altı çemberin merkezkezelinden geçmektedir. İkinci aşamada; Kesişen bütün çemberler içine, altıgen köşelerinin bir atlamalı birleştirilmesi ile altı kollu yıldızlar oturtulmaktadır. Üçüncü aşamada; Altı kollu yıldızların içine bindirme sistemi ile ikinci bir dizi altı kollu yıldız çizilir. Altı kollu yıldızlar örgünün geometrik aşamasını oluşturur. Yan yana çemberler içindeki yıldız kolları birleştirilerek iç içe birbirlerine ilmeklenen altıgenler biçimlendirilir.⁵⁵ İç içe ilmeklenen altıgenlerden bir dizisi sırsız tuğla, ikinci dizisi firuze sırlı şeritlerden biçimlendirilerek, kaplama tek parça olarak hazırlanıp yerine yerleştirilmesiyle uygulama yöntemi gerçekleştirilmiştir (Çizim:18,19 Resim:27).⁵⁶				

⁵¹M. Cezar, Kümbedin yapım yılını 1162 olarak veriyor. Cezar, 1977, 240.

⁵² Yazar, 2007: 89.

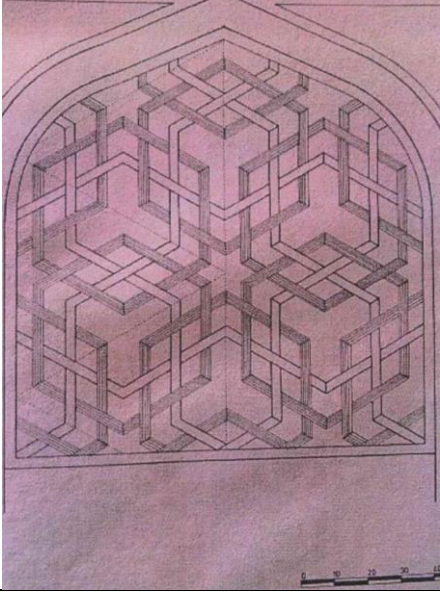
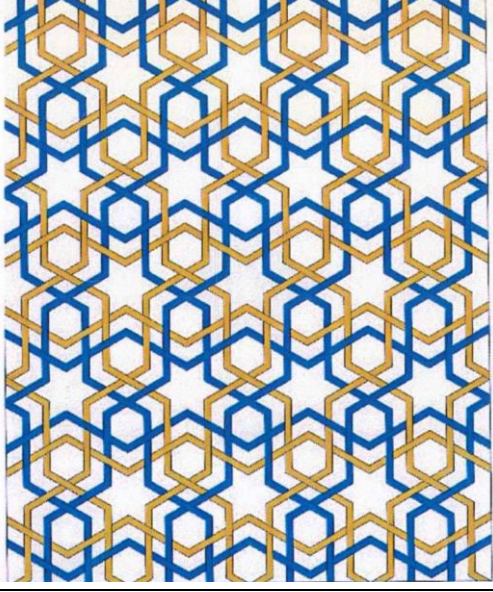
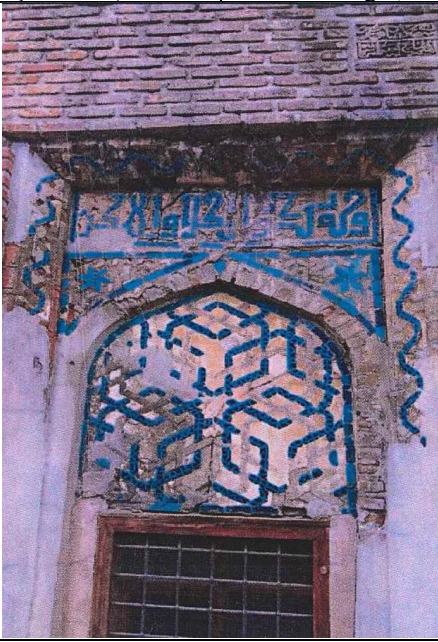
⁵³ Tuncer, 1986: 248-251.; Önkal, 1996: 252.

⁵⁴ Meinecke, 1976: 460; Bakırer, 1981: 365, 366.

⁵⁵ Bakırer, 1981: 365, 366 ; Sönmez, 2020: 23.

⁵⁶ Bakırer, 1981: 365, 366.

Orta Karadeniz’de Bir Anadolu Selçuklu Kenti: Kalehisar’dan Bezemeli Mimari Parçalar Üzerine Çözümlemeler

Çizim:18 Tokat Ebu’l Kasım Türbesi Pencere Alınlığı (Ö. Bakırer, 1981, Şekil:104)	Çizim:19 Tokat Ebu’l Kasım Türbesi Pencere Alınlığı (S.E. Sönmez, 160, Desen, 18)		
Resim:27 Tokat Ebu’l Kasım Türbesi Pencere Alınlığı (M.K Şahin 25.04. 2016)			
Amasya Torumtay (Gök Medrese) Camisi Kümbet Kasmağı	Hicri 665/Miladi 1266-1267 (Önkal 1996, 403)⁵⁷	-	Kümbet Kasmağı
Türbe kasmağının doğuya yönelen beşinci yüzünde, teğet kemerli sağır nişin yüzeyinde geometrik örgü düzenlemesi, altıgen birimlerin ilmeklenmesi biçiminde yer alma, kırmızı tuğla toprağı ve manganez moru sırlı malzeme yapımda kullanılmıştır.⁵⁸ Altıgen birim şekillerle beş aşamada tamamlandığı ifade edilmektedir; Birinci Aşama; Niş yüzeyi yarıçapı 29. cm. genişlikte çemberlerle ve altıgen sistemi ile çemberli ağa bölünmekte, her çemberin etrafındaki altı çemberin yayları çemberin merkezinden geçer. İkinci Aşama; Aynı yatay doğrultu da ilmeklenen çemberler içine, ortak kenarlı, tepe üstü oturan düzgün altıgenler çizilir. Bunlar altıgenlerdir.			

⁵⁷ O.C. Tuncer, 1278 dolaylarını kesin olmamakla birlikte öneriyor. Tuncer 1986, 64.

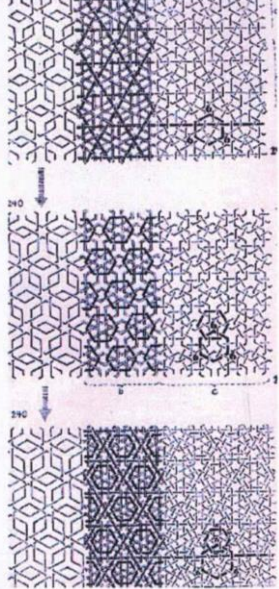
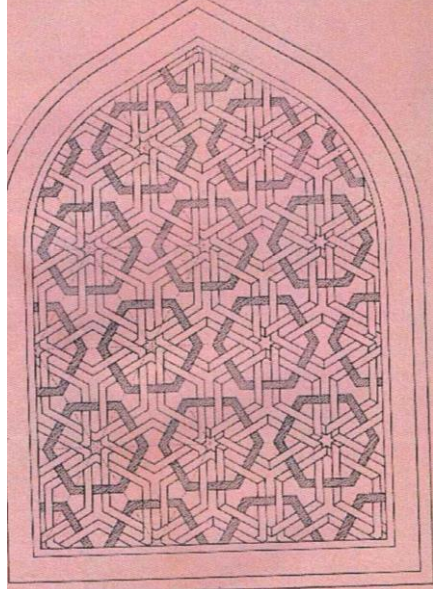
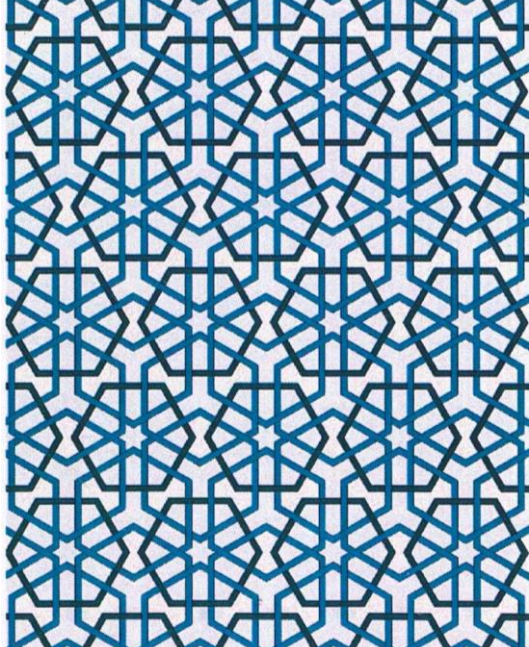
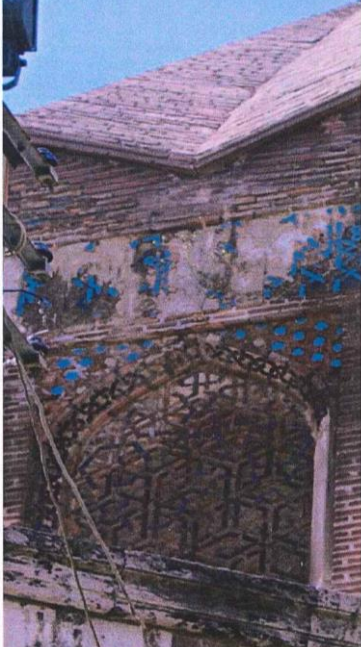
⁵⁸ Meinecke, 1976: 59-62; Bakırer, 1981: 435, 436.

Üçüncü Aşama; Birim altıgenler içine altı kollu yıldızlar, altıgen köşelerinin birer atlamalı birleştirilmesi ile çizilir.

Dördüncü Aşama; Altı kollu yıldızlar ortasında biçimlenen altıgen içine taban üstü oturan küçük altıgenler çizilir. Bu altıgenler içine, altıgen köşelerinin iki atlamalı birleştirilmesi ile on iki kollu yıldızlar çizilir.

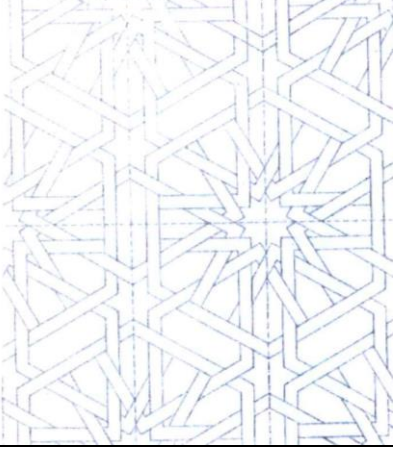

Beşinci Aşama; Merkezdeki on iki kollu yıldızın bütün kenarlarının çember yayına uzatılması ile düşey ve yatay doğrultu ile 30 ve 60 derecelik açı yapan paralel çizgiler biçimlendirilir.

Birinci aşmada tamamlanan geometrik çözümle biçimlendirilen, taban üzeri oturan düzgün altıgenler manganez moru sırlı şeritlerle, tepe üstü oturan altıgenler ise çini şeritlerle çerçevesizdir. Sırsız tuğla şeritler altı kollu yıldızları biçimlendirir. Kaplama her kenarı 50 cm. boyutunda eşkenar üçgenler olarak hazırlanmıştır. Üçgenlerin sivri uçları altıgen yıldızların merkezinde birleşir. Örgünün geometrik çözümünü ile kaplamanın niş yüzeyinde üçgen parçalar halinde bölünmesi iki farklı uygulamaya işaret etmektedir (Çizim:20-22, Resim:28).⁵⁹

Çizim:20 (Schneider, 1980, Şekil: 245-247)	Çizim:21 Amasya Gök Medrese Camisi Türbe Kasnağı (Ö. Bakırer, 1981, Şekil:187)

⁵⁹ Bakırer, 1981: 435, 436.

Orta Karadeniz’de Bir Anadolu Selçuklu Kenti: Kalehisar’dan Bezemeli Mimari Parçalar Üzerine Çözümlemeler

	Çizim:22 Amasya Gök Medrese Camisi Türbe Kasnağı (S.E. Sönmez, 221, Desen, 23)	Resim:28 Amasya Gök Medrese Camisi Türbe Kasnağı (M.K Şahin 17.10. 2009)
	Ahlat/ Yarım (Alim/Elim Oğlu Hurşit) Kümbeti	XIII. yüzyılın son çeyreği (Önkal, 1996, 230)
	-	Batı penceresi lento bezemesi (Tuncer 1986, 94)
	Kare planlı cenazelik/mumyalık katının üzerinde silindirik gövde yaklaşık 1.0-50 m. yükseklikten sonra bilinmeyen bir nedenle yarım kalan silindirik biçimli gövde düzenlemesi yer almaktadır. Batı yönündeki pencere açıklığının lento bezemesinde. ⁶⁰	
	<i>Altı kollu yıldızların içine bindirme sistemi ile ikinci bir dizi on iki kollu yıldız çizilir. Altı kollu yıldızlar örgünün geometrik aşamasını oluşturur. Yan yana çemberler içindeki yıldız kolları birleştirilerek iç içe birbirlerine ilmeklenen altıgenler biçimlendirilir (Çizim:23,Resim:29).</i>	
	Çizim: 23 Ahlat/ Yarım (Alim/Elim Oğlu Hurşit) Kümbeti Batı penceresi Lento Bezemesi (Tuncer 1986, 94)	Resim:29 Ahlat/ Yarım (Alim Oğlu Hurşit) Kümbeti (Kenan Uykan 10.09.2012)

Yorumlama- Saptamalar ve Sonuç

Anadolu Selçuklularının özgün geometrik kompozisyonları; matematiksel uyum, evrensel yasalarının kaynağı doğadaki maddenin diyalektiği, malzemenin orijinal yapısı ve tekniklerden hareket biçimlerine bağlı olarak yorumlanmaktadır.⁶¹

J.E. Cirlot, Karanlıkta parlayan bir ışıl olarak yıldız, ruhun simgesi olarak tanımlamakta, karanlığın güçlerine karşı mücadele eden ruhun güçlerini temsil ettiğini, anlamlarının çoğunlukla şekillerine, noktaların sayısına, düzenleme biçimlerine ve (varsa) renklerine bağlı olduğunu, “yetiştirmek”, “eğitmek”, “öğretmen” gibi kelimelerin bir parçasını oluşturduğunu, ters çevrilmiş beş köşeli yıldızın kara büyüde kullanıldığı şekliyle cehennem sembolü olduğunu ifadesi yanı sıra⁶², yıldız sistemlerinde esas olan daire ve içine çizilebilen temel geometrik şekillerin kesişmesi, tüm görüntülerin ardındaki tek varlık, evrendeki birlik, tasavvufun ana düşüncesini oluşturduğunun vurgulanması⁶³ yıldız motifinin geniş bir anlamı ve sembolü olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

On iki sayısının güneşin çizdiği çemberle ilişkilendirilerek kozmik bir anlam taşıdığı, güneşin bir yılda geçtiği on iki gezegenin zodiak sistemi ile bağlantısı önemlidir. Anadolu Selçuklu döneminde özellikle taçkapılar üzerinde (Resim:30) bu düşüncenin yansımış biçimini görmek mümkündür.⁶⁴

⁶⁰ Tabak, 1972: 23; Tuncer, 1986: 94; Uykan, 2013: 42, 43.

⁶¹ Mülayim, 1982: 68; Ögel, 1986: 94.

⁶² Cirlot, 2001: 309, 310.

⁶³ Ögel, 1986: 100.

⁶⁴ Semra Ögel’in bu konuda ki anlatımları konunun anlaşılması bakımından önemlidir; “...Altı (6), dünyanın yaratıldığı gün sayıdır. Merkez noktası ile yediyi (7) bulur, yedi gök katını anlatır. Güneş, ay ve yerin hareket ritimleri, kozmik sayıların

Resim:30 Aksaray Sultan Hanı. Avlu Taçkapısı. (M.K. Şahin 21.10.2012)	Resim:31 Divriği Ulu Camisi. (M.K. Şahin 24.04.2015)

Sekiz köşeli yıldızın Anadolu Selçuklularında yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir (Resim:31). Sonsuzluğun sembolü olmakla birlikte, cennetin sekiz kapısı; Merhamet- Şefkat- Sabretme- Doğruluk- Sır Tutma- Sadakat- Cömertlik-Rabbine Şükretmek gibi anlamlara geldiği bu nedenle cenneti sembolize ettiği belirtilmektedir⁶⁵.⁶⁶

Altı köşeli yıldız ise; İnsanın gelişiminde, olgunlaşmasında önemli aşamaları, “İnsan”- “Can”- “Güç”- “İkrar”- “Adalet” ve “Karar” ifade ettiği, diğer yandan doğadaki mükemmelliğin geometrik ifadesi olarak yorumlanmaktadır (Resim:32).⁶⁷

Resim:32 Divriği Ulu Camisi (M.K. Şahin 24.04.2015)

“Beş Sayısı ve Beş Uçlu Yıldız” tasvirinin sembolik anlamı konunun incelenmesi anlamında önemlidir. Beş sayısı, eril ve etken ilkeyi temsil eden üç ile edilgen prensibi temsil eden iki sayısının

anlatımıdır. Üç (3) altıya (6) götürür, üç büyük dinle dünyanın yaratıldığı gün sayısı, altı (6) on ikiye (12) çıkarır. On iki de (12) üç ve dördü birleştiren sayıdır –İslam’da 12 İmam, hıristiyanlıkta 12 havari- on iki içerdiği sayılarla evreni ifade eden yasaların tümünü kapsar. Ay ritminin sayısı yedi (7) dir (Altıgenin merkezi), üç katı olan Gök sayısı dokuz (9) da – yedi kat gök veya dokuz kat gök- evren sayılarına katılmaktadır...” (Ögel 1986, 95, 96) anlatımı evren düşüncesinin Anadolu Selçuklularında ki önemi ortaya koyuyor.

⁶⁵ Ali Uzay Peker, Simge ve anlam açısından son derecede zengin olan Divriği Ulu Camisi ve Darüşşifası ile ilgili “Cennet” imgesi yorumunun aksine maddi ve akli alanlar arasında bir “ara bölge/sınır” temsilini taşıdığını belirtmektedir (Peker 2009, 77).

⁶⁶ Çaycı, 2017: 71; Tarlakazan- Tıngır, 2018: 115, 116.

⁶⁷ Çaycı, 2017: 71.

Orta Karadeniz’de Bir Anadolu Selçuklu Kenti: Kalehisar’dan Bezemeli Mimari Parçalar Üzerine Çözümlemeler

toplamından oluşmakta, aynı zamanda meditasyonun, dinin, etkinliğin/faaliyetin, çok yönlülüğün ve beş duyunun sembolüdür. Dişil olan iki ve eril olan üç rakamı ile birleşmesi evliliği, erkek ve kadının birlikteliğini yansıtmaktadır. Madde ve biçimde denge ve uyumu sağladığı için “Tam Merkezilik” sembolü, Simya da insan dört elementten (oluşurken beşincisi yaşamın gerçek elementi yansıtması⁶⁸ konunun geniş boyutları olduğunu gösteriyor. Evrenin dört element ve bu elementlerin birleşimiyle yaratıldıkları, dört elementin dört temel enerjiyi sembolize ettiğine ilişkin inanç anlamındaki düşünceler konunun incelenmesi bakımından önemli görünüyor. Aristo’nun kişilik tiplmesi ile Hippokrates’in bu tiplemelere karşı kullandığı Toprak, Hava, Su ve Ateş dörtlüsü gezegenlerin temel maddeleri olarak kabul edilmekte, bu dört elementi kontrol eden, denetleyen beşinci bir element olarak ruh/eter/esir geçmekte, bununla koştur olarak burçların dini tutum ve davranışlarla ilişkisi⁶⁹ yanı sıra Garib-Nâme’de (Anâsır-ı Erbaa)” ile de ilintileri üzerinde⁷⁰ çeşitli değerlendirmeler yapılmaktadır. Hava; Nefes, Yükseliş, Su; Sevgi, Duygu, Sezgi, Merhamet- Hoşgörü, Ateş; Aşk, Arzu, Toprak; Sükunet, Sessizlik, Varoloş- Yokoluş, Tevazu gibi etkileri yanı sıra Hava; Doğu yönünü ve sarı rengi, Su; Batı yönünü ve mavi rengi, Ateş; Güney yönünü ve kırmızı rengi, Toprak; Kuzey yönünü ve yeşil rengi sembolize ettiği üzerinde de durulmaktadır⁷¹. Diğer yandan dört ritmi üzerinde özellikle durulmakta, anıtsal mimaride dört eyvan şemasının yerleşmiş olması kozmik diagramla ilişkili olarak düşünölmekte; Dört unsur (Ateş-Hava-Su-Yer), Dört Fiziksel Nitelik (Sıcak- Soğuk- Kuru- Nemli), Dört Rüzgâr, Doğanın Dört Ürünü (İnsan- Hayvan- Bitki- Metal) şeklinde değerlendirilmesi doğa ile ilgili uyumun tanımlanması bakımından önemli bir saptama olarak görölebilir.⁷²

İncelediğimiz birinci bezemeli taş üzerinde sekizgen, altıgen ve beşgen yıldız motiflerinin yer alması ile evrenin ve insanın sembolize edildiği anlaşılmaktadır.

Kalehisar’da ele geçen ilk sırada incelediğimiz geometrik bezeli taş üzerinde bulunan motiflerin Nahcivan Mümine Hatun Kümbeti (Hicri 582/Miladi 1186), Aksaray Ulu Camisi (1116-1156) minberi, Amasya Gökmedrese Camisi (Hicri 665/ Miladi 1266-1267), Konya Sahip Ata Hanıkaı (Hicri 668/ Miladi 1269-1270), Kayseri Döner (Şah Cihan Hatun) Kümbet (1285 ?), Eski Develi Seyyid-i Şerif Türbesi (Hicri 695/ Miladi 1295-1296), Beyşehir Eşrefoğlu Camisi (Hicri 696-699/ Miladi 1296-1297, 1299-1300), Birgi Ulu Camisi (Hicri 722/ Miladi 1322), Kemah Togay (Tuğa) Hatun Kümbeti (XIV. yüzyıl sonları), Niğde Sungur Bey Camisi (Hicri 736/ Miladi 1335) gibi örneklerde görülmesi geniş bir zaman dilimi içerisinde yaygın olarak göröldüğünü göstermesine karşın, özellikle Amasya ve Kayseri örneklerinin XIII. yüzyılın üçüncü ve son çeyreği içerisinde yoğunlaşması tarihlere için kesin olmamakla birlikte bir öneri olabilir.

İkinci sırada incelediğimiz bezemeli taşın Nahcivan Yusuf Bin Kuseyr Kümbeti (Hicri Şevval 557/Miladi 13 –Eylül-12 Ekim 1162), Tokat Ebu’l Kasım Türbesi (Hicri 631/ Miladi 1233-1234) ve Amasya Gök Medrese Camisi (Hicri 665/ Miladi 1266-1267) Türbe Kasnağı, Ahlat/ Yarım (Alim/Elim Oğlu Hurşit) Kümbeti (XIII. yüzyılın son çeyreği) batı penceresi lento bezemesi örnekleri ile ilintileri sağlanmaktadır. Dolayısıyla XIII yüzyılın ikinci ve üçüncü çeyreği tarihlere için kesin olmayan bir öneri ileri sürebiliriz.

Nahcivan- Anadolu ilintileri yanı sıra özellikle, AMASYA- KAYSERİ-TOKAT-AHLAT örnekleri ile benzerlikler göstermesi yerel süsleme anlayışının KALEHİSAR özelinde ÇORUM bölgesinde göröldüğünü ve gelişmiş bir taş işçiliğinin olduğunun kanıtını oluşturuyor. Dolayısıyla seramik ve çini

⁶⁸Astroset Semboller Araştırma Grubu, “Sembolizm- Beş Sayısı ve Beş Uçlu Yıldız Sembolü”, 1-4., www.astroset.com/bireysel_gelisim/sembol/s13.htm

⁶⁹ Apaydın, 2002: 183-206.

⁷⁰ Çelik, 2019: 312-339.

⁷¹Efe Elmas, “Elementlerin Bilgeligi: Element Nefes Meditasyonları”, (arolus.com/elementlerin-bilgeligi-element-nefes-meditasyonlari)

⁷² Esin, 1970; Ögel, 1986: 84, 95.

örneklerinde de bu ilintilerin sağlanması.⁷³ Kalehisar'ın bölgedeki öneminin ortaya konulmasında son derece de önemlidir.

Tarihsel süreç içerisinde çeşitli dönemlerde özellikle sonsuzluğun sembolü olan gamalı haç/svastika ve çarkıfelek motifleri düşünce/inanç biçiminin sürekliliğini göstermesi bakımından önemlidir. Örneğin, Antik dönemde Aydın/Didyma (Didim)/Apollon Tapınağı (M.Ö. 8/560-300/M.S.2.yy) dolayları⁷⁴ ve Aydın/Karacasu Aphrodisias Antik Kenti Aphrodite Tapınağı (M.Ö. 7. yy/M.S 117-138)⁷⁵ bezemelerinde olduğu gibi (Resim:33,34) bir düşüncenin benzer motiflerini Anadolu Selçuklularında da görülmesi kültürel ve sanatsal devamlılığı gösteriyor.

Resim:33 Aydın/Didim/Apollon Tapınağı
(M.K. Şahin 28.04.2017)

Resim:34 Aydın/Karacasu Aphrodisias Antik Kenti
Aphrodite Tapınağı (M.K. Şahin 22.07.2017)

İkinci sırada ele aldığımız geometrik bezemeli taş üzerinde birbirine bağlanan altıgenlerin içerisinde yer alan Y biçimli motifi, Triskeles (Üçlü Sarmal/ Üç Bacak/Ayak/ Beden-Akıl-Ruh) ilkesinden hareketle, çarkıfelek motifinin farklı bir örneği olarak yorumlayabilmek mümkün görünüyor. Çarkıfelek motifinin sonsuzluk düşüncesine bağlı olarak, tarihsel süreçlerde/dönemlerde çok geniş kullanım alanı olmakla birlikte, Orta Asya Türk Sanatında (Gök Çarkı- Güneş Tekerleği- Gök Çıkırığı Sembolü/Oz Damgası), Evren Simgesi (Kozmik Diyagram), Tanrıya Ulaşma/ Göğe Yükselmenin, İki Dünya Arasındaki Geçişin, Toprakta Gelenin Toprağa Döneceği, İyilik ve Bereketin, Şans ve Talihin, sembolü olduğu belirtilmektedir.⁷⁶ Anadolu Selçuklu döneminde bu motifler yoğun kullanılmakla birlikte, Sivas I. İzzeddin Keykavus Şifahanesi Kümbeti (Hicri 4 Şevval 617/Miladi 2 Aralık 1220) (Tuncer 1986, 232-236; Önkal 1996, 388), Divriği Ulu Camisi Darüşşifası (Hicri 626/Miladi 1228-1229) belirgin örnekler olarak verilebilir (Resim:35-38).⁷⁷ İkinci sırada incelediğimiz bezemeli taşın evren- insan düşüncesini yansıttığını önerebilmek mümkün görünüyor.

Resim:35 Sivas/I. İzzeddin Keykavus Kümbeti
(M.K. Şahin 24.04.2013)

Resim:36 Divriği Ulu Camisi Darüşşifası
(M.K. Şahin 20.10.2012)

⁷³ Şahin, 2021: 670-699.

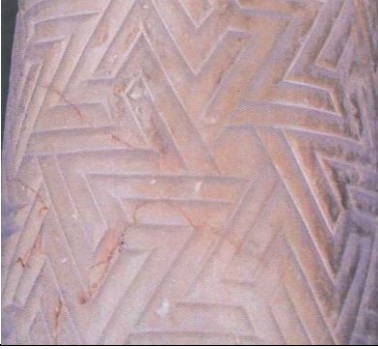

⁷⁴ Akurgal, 1998: 382-388.

⁷⁵ Akurgal, 1998: 396; Brody, 2001: 93-109.

⁷⁶ Bilgili, 2014: 59.; Çetin, 2017: 356-358; Aykan, 2017: 127-130; Altın 2021: 32, 33.

⁷⁷ Sözen, 1972: 8.

Orta Karadeniz’de Bir Anadolu Selçuklu Kenti: Kalehisar’dan Bezemeli Mimari Parçalar Üzerine Çözümlemeler

Resim:37 Divriği Ulu Camisi Darüşşifası (M.K. Şahin 20.10.2012)	Resim:38 Divriği Ulu Camisi Darüşşifası (M.K. Şahin 20.10.2012)

Konuyla ilgili olarak, Y biçimli motifin (Üç Ayak) Oğuz boylarından ÜÇOK veya BOZOK’ların sembolü olabileceğini de düşünebiliriz. ÜÇ OKLAR (Bati) 24 Oğuz boyundan 12’sini (Gök Han Oğulları, Bayındır- Peçenek- Çavuldur- Çepni/ Dağ Han Oğulları, Salgur- Eymür- Ula Yondlug- Üregir/ Deniz Han Oğulları, Yiğdir (Iğdır)- Büğdüz- Yıva- Kınık (Sungur/Uc/Çakır), BOZOKLAR (Doğu) 24 Oğuz boyundan 12’sini; Gün han Oğulları, Kayı- Bayat- Alkaevli- Kara Evli, Ay Han Oğulları, Yazır- Döğer- Dodurga- Yaparlu, Yıldız Han Oğulları, Avşar- Kızık- Beğ-dili- Karkın temsil etmektedir.⁷⁸ Benzer bir düşünce biçimi olarak Y biçimli motifin benzeri Oğuz boylarından KAYI boyunun⁷⁹ damgasını hatırlatmakla birlikte değişik biçimde, Kayseri Karatay Hanı (1219-36/1240-41)⁸⁰, Avanos Sarı Han (1237-1246)⁸¹(Resim:39,40) örneklerinde görüldüğü ifade ediliyor⁸². Amasya Gök Medrese (Torumtay) Camisi Taçkapısı, (Hicri 665/ Miladi 1266-1267)⁸³, Erzurum Çifte Minareli Medrese (XIII. yüzyılın ikinci yarısı)⁸⁴ (Resim:41,42) ve figürlü süslemeleri (21) ile de dikkati çeken Eskişehir Seyitgazi Kümbet Köyü Himmet Baba Kümbeti (XIII. yüzyılın ilk çeyreği-?) üzerinde de⁸⁵, benzer uygulamaları görüyoruz. Çorum ve çevresinde yer isimlerinin bazılarının Afşar/Avşar, Bayat, Beydili, Dodurga, Eymir/Eymür, Kınık, Kayı, Salur, Yazır... Oğuz boyları ile benzerlikler göstermektedir.⁸⁶ Hatay İli Kırıkhan İlçesinde 2018 yılında yapılan araştırmalarda belirlenen⁸⁷ mezar taşlarında görülmesi konunun araştırılması bakımından da geniş boyutlarını gösteriyor. Osmanlı Beyliğinin kurucularının da KAYI boyundan olması⁸⁸ sonraki sürecin devamlılığı ve değerlendirilmesi bakımından önemlidir. Diğer yandan bu sembolün benzer örneklerine Tercan özelinde olduğu taşçı işaretlerinde de rastlanması, konunun bir başka boyutuyla ele alınması gerektiğinin göstergesi durumundadır.⁸⁹

⁷⁸ Sümer, 1999: 221-359; Divitçioğlu, 2000: 41; Sakin, 2006: 43, 44; Uçakcı, 2015: 9-192.

⁷⁹ Gülensoy, 1985: 105-127; Sümer, 1999: 236-241; Kürkçüoğlu, 2013: 135-148.

⁸⁰ Denктаş, 2007: 362.

⁸¹ Karaçağ, 2007: 212.

⁸² Duran- Baş, 2018: 523-535.

⁸³ Şahin, 2014:, 99.

⁸⁴ Medresenin yapım yılı/dönemi konusunda sorunlar ve değişik öneriler bulunuyor. (Sözen 1970, 64; Ünal 1989, 21-41) En son öneri Prof. Dr. Hamza Gündoğdu tarafından ileri sürülmüştür (Gündoğdu 2015, 36-44).

⁸⁵ Şahin- Varis 2017b: 622-652.

⁸⁶ Şahin, 2014b, 417-419.

⁸⁷ Temiz- Çayan-Çiftyürek, 2020a: 529-550; Temiz- Çayan-Çiftyürek, 2020b: 504-555.

⁸⁸ Şimşirgil, 2014, 2015.

⁸⁹ Şahin, 2001: 509-536.

Resim:39 Karatay Hanı (16.04.2014 M.K. Şahin)	Resim:40 Avanos Sarı Han. Avlu Taçkapısı (29.04.2013 M.K. Şahin)
Resim:41 Amasya Toruntay (Gök Medrese) Camisi (M.K. Şahin 20.10.2009)	Resim:42 Erzurum Çifte Minareli Medrese (M.K. Şahin 26.07.2003)

Kayseri ekolünün TOKAT (Mahperi Hatun Hanı) ve AMASYA (Gökmedrese Camisi Türbesi, Toruntay Türbesi ve Bimarhane, Mahperi Hatun Köprüsü) ve taşı işareti örnekleri KAYSERİ EKÖLÜ'nün etkilerini yansıttığını belirtmek gerekli. Kuşkusuz bu konuda daha geniş araştırmaların yapılmasını zorunlu kılıyor. Kalehisar kentine ait olan bu iki bezemeli mimari taş örnekleri AHLAT-KAYSERİ- TOKAT- AMASYA ve ÇORUM arasında bezeme konusundaki ilintilerin sağlandığının en önemli göstergesi durumundadır. Dolayısıyla ileride yapılacak çalışmalara da bu yönüyle öncü durumdadır.

Anadolu'da Selçuklularının evren üzerine düşünce ve inancının yapıtlar üzerine yansıdığı diğer bir göstergesi geometrik bezemeler. Doğallıkla buna bitkisel ve figürlü bezemeleri de eklemek gerekiyor. "Anadolu'da Selçuklu Aydınlığı" içerisinde, bu düşünce şeklinin anlaşılması bakımından söz konusu bezemler çok önemli görünüyor.

Kaynakça

Akurgal, E.(1998). Anadolu Uygarlıkları, İstanbul: Net Turistik Yayınları.

Akyurt, Y. (1940). “Beyşehir Kitabeleri ve Eşrefoğlu Camii ve Türbesi”, Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi, S.IV., İstanbul: 91-129.

Ali Kemali (1992), Erzincan –Tarihi, Coğrafi, Toplumsal, Etnoğrafi, İdari, İhsai İnceleme Araştırmaları Tecrübesi-, 2. Basım, İstanbul: Kaynak Yayınları.

Altın, A. (2021). “Türk- İslam Kubbelerinde Çarkıfelek Formları/ Wheel of Fortune Forms in Turkish- Islamic Domes”, Sanat Tarihi Yıllığı/Journal of Art History, 30, 29-80 <https://doi.org/10.26650/sty.2021.839119>.

Apaydın, H. (2002). “Burçların Dini Tutum ve Davranışlarla İlişkisi”, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi/ Journal of Academic Researches in Religious Sciences, C.2, S.3, 2002, 183-206.

- Aykan, M. (2017). Semboller ve Figürler Üzerinden Türk Düşünce Sistemi ve Tasvir Sanatı, Aydın: Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Yayınlanmamış Bitirme Tezi.
- Bakırer, Ö. (1981). Selçuklu Öncesi ve Selçuklu Dönemi Anadolu Mimarisinde Tuğla Kullanımı I-II, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları.
- Bayat, A. H. (1991). “Birgi Ulu Camii Minberi”, Vakıflar Dergisi, S.XXII, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 133-150.
- Bayburtluoğlu, Z. (1993). Anadolu’da Selçuklu Dönemi Yapı Sanatçıları, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Baykara, T. (1990). Anadolu’nun Selçuklular Devrindeki Sosyal ve İktisadi Tarihi Üzerinde Araştırmalar, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Bilget, H.B. (1990). I. İzzeddin Keykavus Darüşşifası, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Bilgili, N. (2014). Türklerin Kozmik Sembolleri Tamgalar: İstanbul: Hermes Yayınları.
- Bozer, R. (1992). 15. Yüzyılın Ortasına Kadar Anadolu Türk Sanatında Ahşap Kapılar, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi (Sanat Tarihi) Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Brody, R.L.(2001). “The Cult of Aphrodite at Aphrodisias in Caria”, Kernos, Revue internationale et pluridisciplinaire de region grecque antique, 14, 93-109. <https://doc-14-1k-apps-viewer.googleusercontent.com/viewer/secure/pdf>
- Bulut, M. (2017). “Geometrik Sistemin Çözülmesi –Selçuklu Örnekleri Üzerine Bir Girişim–”, Sanat Tarihi Dergisi, S.XXVI/1, Nisan/April, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 27-44.
- Cahen, C. (1992). Türklerin Anadolu’ya İlk Girişi (XI. Yüzyılın İkinci Yarısı), Çev. Y. Yücel- B. Yediyıldız, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Cezar, M. (1977). Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Cirlot, J.E (2001). A Dictionary of Symbols, Translated from the Spanish by Jack Sage, London: Routledge. www.docdroid.net/PO1nPqg/dictionary-of-symbols-juan-eduardo-cirlot-pdf
- Çaycı, A. (2002). Anadolu Selçuklu Sanatı’nda Gezegen ve Burç Tasvirleri, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çaycı, A. (2017). İslam Mimarisinde Anlam ve Sembol, Konya: Palet Yayınları.
- Çelik, A. (2019). “Âlemin ve Ademin Dört Ana Unsuru: Gârib-Nâme’de ‘Anâsır-ı Erbaa’”, Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi ESTAD /Journal Of Old Turkish Literature Researches –Prof. Dr. Muhammed Nur Doğan Özel Sayısı-, C.2, S.1, Nisan 2019, 312-339. <https://dergipark.org.tr/pub/estad/issue/43513>.
- Çetin, Y. (2003). “Nahcivan Mümine Hatun Kümbeti”, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, Yıl:2003, Sayı:11, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Yayınları, 17-24.
- Çetin, Y. (2017). “”Türk- İslam Bezeme Sanatında Gamalı Haç (Svastika) ile Çarkıfelek Motiflerinin Köken ve İkonografik Anlamları Üzerine Bir Değerlendirme/ An Evaluation on Origin and İkonografik Dimensions of Fylfot (Swastika) and Wheel of Fortune Motifs in Turkish- Islamic Decorative”, Social Sciences Studies Journal Vol.3, Issue: 8, 353-365.
- Demiriz, Y. (2017). İslam Sanatında Geometrik Süsleme –Bir Envanter Denemesi-, İstanbul: Hayalperest Yayınevi.
- Denktaş, M. (2007). “Karatay Hanı”, Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları, Ed. Hakkı Acun, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 359-379.
- Divitçioğlu, S.(2000). Oğuz’dan Selçuklu’ya Boy-Konat-Devlet, İstanbul: Yapı- Kredi Yayınları.

Orta Karadeniz’de Bir Anadolu Selçuklu Kenti: Kalehisar’dan Bezemeli Mimari Parçalar Üzerine Çözömler

- Duran, R- Baş, A. (2018). “Oğuzların Kayı Boyu Damgasının Anadolu Türk Mimari Süslemesinde Motif Olarak Kullanılması Üzerine/ Upon The Use Of The Tamga Of The Tribe Kayı From Oghuzs As A Motif In The Anatolian Turkic Architectural Dekorasyon”, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (SUTAD), 43, Bahar 2018, 523-535. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sutad/issue/38506/510711>.
- Dursun, Ş. (2009). Anadolu Selçuklu Dönemi Kayseri Türbelerinde Taş Süslemeciliği, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Dursun, Ş. (2014). Şükrü., “Süsleme Özellikleriyle Develi’de İki Türbe Seyyid-i Şerif ve Hızır İlyas Türbeleri”, Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi/ The Journal of International Social Research, C.7, S.33, Vol.7, Issue: 33, 513-529, www.sosyalarastirmalar.com Issn:1307-9581.
- Eraşar, O. (2007). “Evdır Han”, Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları, Ed. Hakkı Acun, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 419-433.
- Erkiletlioğlu, H. (2001). Kayseri Kitabeleri, Kayseri: Kayseri Büyük Şehir Belediyesi Yayınları.
- Esin, E. (1970). “Evren (Selçuklu Sanatı Evren Tasvirinin Türk İkonografisinde Menşeleri”, Ankara: Selçuklu Araştırmaları Dergisi-I, 1969, Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü Yayınları, 161-182.
- Esin, E. (2001). Türk Kozmolojisine Giriş, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Gündoğdu, H- Bayhan, A.A- Aktemur, A.M- Tıgıcı, S- Arslan, M. (2009). Kültür Varlıkları ile Kemah, Ankara: Kariyer Matbaası.
- Gündoğdu, H. (2015). "Erzurum Çifte Minareli Medrese'nin Son Restorasyonunda Ortaya Çıkan Yeni Bulgular." Restorasyon Yıllığı Dergisi, 10, 36-44. <http://acikerisim.fsm.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11352/2260/>.
- Gülensoy, T. (1985). “Orhun’dan Anadolu’ya Türk Damgaları ve Folklorumuzdaki İzleri”, “II. Uluslar arası Türk Halk Edebiyatı Semineri, 7-9 Mayıs 1985, Eskişehir, 105-127.
- Kafesoğlu, İ. (1980). “Anadolu Selçuklu Devleti Hangi Tarihte Kuruldu?”, Tarih Enstitüsü Dergisi, S.10-11, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., 1979-1980, 1-28.
- Kara, D. (2020). “Erzincan-Kemah Togay (Tuğa) Hatun Türbesi”, Canan Parla Armağanı –Sanat Tarihi, Arkeoloji, Tarih ve Filoloji Araştırmaları-, Ed. M. Erol Altınsapan- B. Yelda Olcay Uçkan, İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 195-205.
- Karaçay, A. (2007). Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları, Ed. Hakkı Acun, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 211-235.
- Kındıgılı, M.L. (2019). “Kemah Mezar Anıtları”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.23 (Özel Sayı), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, 2169-2192.
- Kocabaş, H. (2016). İnsan Karakterinin Oluşumunda BURÇLAR, İstanbul: Çınaraltı Yayınları.
- Koçyiğit, F. (2014). “Amasya Gökmedrese Cami Üzerine Bir Değerlendirme- An Evaluation on Amasya Gok Madrasah Mosque”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/The Journal of International Social Research, C.7, S.35/Vol.7, Issue:35, 423-431. <https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/an-evaluation-on-amasya-gok-madrasah-mosque.pdf>
- Kuban, D. (1968). “Anadolu- Türk Şehri: Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerine Bazı Gelişmeler”, Vakıflar Dergisi, S.VII, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 53-73.
- Kurtişoğlu, G.A. (2015). Anadolu Selçuklu Dönemi Ahşap Minberleri, Konya: Selçuklu Belediyesi Yayınları.
- Kurtişoğlu, G.A.(2014). “Anadolu Selçuklu Dönemi Minberlerinde Geometrik Kurgu”, III. Uluslar arası Türk Sanatları, Tarihi ve Folkloru Kongresi –Sanat Etkinlikleri/ III. International Turkic Arts, History and Folklore Congress Art Activities, “Dr. Yaşar Erdemir Armağanı/In Honour of Dr. Yaşar Erdemir, Ed. Doç. Dr. Osman Kunduracı- Ahmet Aytaç, Delhi/Hindistan (India), 217-222.

- https://www.academia.edu/24622769/Anadolu_Sel%C3%A7uklu_D%C3%B6nemi_Minberlerinde_Geometrik_Kurgu
- Kuzucular, K. (2001). “Amasya Kenti’nin Erken Türk Dönemi Sonunda Oluşan Fiziksel Yapısının İrdelenmesi”, I. Uluslar arası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildiriler-II, Konya: Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yayınları, 61-82.
- Kürkçüoğlu, E. (2013). “Anadolu’nun Parlayan Yüzü; Kayılar/ Shining Face of Anatolia: The Kayi People”, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi/ Journal of Social Sciences, Sayı/ Number 51, Aralık/December 2013, 135-148. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunisosbd/issue/2808/37728>.
- Meinecke, M.(1976). Fayencedekorationen Seldschukischer Sakralbauten in Kleinasien, Tübingen: Deutsches Arhaologisches Institut Abteilung Istanbul.
- Mülayim, S. (1982). Anadolu Türk Sanatında Geometrik Süsleme –Selçuklu Çağı-, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Mülayim, S. (1983). “Geometrik Kompozisyonların Çözümlemesine Bir yaklaşım (Niğde Sungur Bey Camisi Ahşap Kapı Kanatları Üzerine Bir Deneme)”, Arkeoloji Sanat Tarihi Dergisi, S.1, , İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., 51-69.
- Mülayim, S. (1999). Değişimin Tanıkları –Ortaçağ Türk Sanatında Süsleme ve İkonografi-, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Nasr, S.H. (1985). İslam Kozmoloji Öğretilerine Giriş, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Schneider, G. (1980). Gerd., Geometrische Bauornamente Der Seldschuken in Kleinasien, Germany: Hurbert-Co. Göttingen.
- Oral, M.Z. (1962). “Anadolu’da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler Kitabeleri ve Tarihçeleri”, Vakıflar Dergisi, S.V, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 23-77.
- Ögel, S. (1986). Anadolu Selçuklu Sanatı Üzerine Görüşler, İstanbul: Matbaa Teknisyenleri Basımevi.
- Ögel, S.(1987). Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Önkol, Ç.E. (2016). “Anadolu Selçuklu Dönemi Taçkapıları Süsleme Şeritlerinde Tezyinat”, Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl: 3, S.5, Mart/2016, 114-131. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/160613>
- Önkol, H. (1996). Anadolu Selçuklu Dönemi Türbeleri, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Özcan, K. (2006). Koray., “Anadolu’da Selçuklu Kentler Sistemi ve Mekansal Kademelenme (1)”, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, METU, JFA, 23.2, 2006/2, 21-62. https://open.metu.edu.tr/bitstream/handle/11511/50981/21_62.pdf
- Peker, A.U.(1996). Anadolu Selçuklularının Anıtsal Mimarisi Üzerine Kozmoloji Temelli Bir Anlam Araştırması, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayımlanmamış Doktora Tezi.
- Peker, A.U. (2009). “Anadolu Selçuklu Mimari Tarihinde Anlam Araştırmaları”, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, C.7, S.13, 67-80. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/talid/issue/43449/529928>
- Sakin, O.(2006). 16. Yüzyılda Anadolu’da Türkmenler ve Yörükler, İstanbul: Toplumsal Düşün Yayınları.
- Sönmez, S.E. (2020). Serap Ekizler., Anadolu Selçuklu Sanatının Geometrik Dili –Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Geometrik Desen Analizleri-I-II-III, İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Sözen, M.(1970). Anadolu Medreseleri –Selçuklu ve Beylikler Devri- (Açık Medreseler), C.1, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Sözen, M.(1972) Anadolu Medreseleri -Selçuklu ve Beylikler Devri - (Kapalı Medreseler), C.2, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları.

Orta Karadeniz’de Bir Anadolu Selçuklu Kenti: Kalehisar’dan Bezemeli Mimari Parçalar Üzerine Çözömlömler

Sümer, F. (1960). “Anadolu’ya Yalnız Göçebe Türkler mi Geldi?”, Belleten, XXIV/96, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 567-594.

Sümer, F. (1999). Tarihi -Boy Teşkilatı- Destanlar OĞUZLAR (TÜRKMENLER), İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

Şahin, M.K. (2001). “Tercan- Mama Hatun Külliyesi’ndeki Taşçı İşaretleri”, Prof. Dr. Zafer Bayburtluoğlu Armağanı -Sanat Yazıları- ,Ed. Mustafa Denктаş- Yıldırım Özbek, Kayseri Büyük Şehir Belediyesi Yayınları, Kayseri, 2001, s. 509-536.

Şahin, M.K. (2004). “Samsun- Çarşamba Yayıncılar Köyü Camii”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4,Sayı-2, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, 15-36.

Şahin, M.K.(2006a). “Anadolu Selçuklu Döneminin Önemli Yapıtlarından Çakallı Han Üzerine Bazı Düşünceler”, Geçmişten Geleceğe Samsun Sempozyumu, 4-6 Mayıs 2006, Geçmişten Geleceğe Samsun-2006, Bildiriler, 1. Kitap, Yayına Haz. Doç. Dr. Cevdet Yılmaz, Samsun: Samsun Büyükşehir Belediyesi yayınları, 427-447.

Şahin, M.K. (2006b). “Aydm Müzesi’nde Bulunan Anadolu Selçuklu Dönemine Ait Sikkeler”, Sanat Tarihi Dergisi, Sayı: XV/1, Nisan 2006, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 125-165.

Şahin, M.K. (2007). “Pervane Muineddin Süleyman ve Oğullarının Yaptırdığı Yapılar Üzerine Bazı Gözlemler”, Uluslar arası Türk Sanatı ve Arkeolojisi Sempozyumu, 25-27 Nisan 2007, Prof. Dr. Oluş Arık ve Prof. Dr. Rüçhan Arık’a Armağan, Konya Kitabı X, Yeni İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi Özel Sayı, Aralık 2007, Ed. Prof. Dr. Haşim Karpuz- Doç. Dr. Osman Eravşar, Konya: 543-578.

Şahin, M.K. (2008). "Çorum- Merkez Cemilbey Köyünde Bir Selçuklu Camisi", Uluslararası Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Çorum Sempozyumu, 23-25 Kasım 2007, II. C., Çorum: Çorum Belediyesi Yayınları, 641-655.

Şahin, M.K. (2010). “Amasya Müzesi’nde Bulunan Anadolu’da Selçuklu Dönemine Ait Sikkeler”, Çorum Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi- The Journal of Çorum for Historical and Cultural Studies, Yıl:2010, C.1, S.2, Ankara: 53-70.

Şahin, M.K. (2012a). “Selçuklular Zamanında Türkiye’ Kitabında Geçen Yapılar Üzerine Sayısal Saptamalar”, Uluslar arası Katılımlı XV. Ortaçağ Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, Anadolu Üniversitesi Eskişehir 19-21 Ekim 2011, Cilt 2, (Proceedings of The XVth International Symposium of Medieval and Turkish Era Excavations and Art History Researchs- Anadolu University Eskişehir 19-21 October 2011, Volume 2, Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü- Arkeoloji ve Sanat Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi (ASTAM), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 701-715.

Şahin, M.K. (2012b). "Samsun Müzesi’nde Bulunan Anadolu’da Selçuklu Dönemine Ait Sikkeler", Samsun Sempozyumu, 13-16 Ekim 2011, C.III, Ed. M. Aydın- B. Şişman- S. Özyurt- H. Atsız, Samsun Valiliği Yay., Samsun, 2012, 603-633.

Şahin, M.K. (2014a). Anadolu’da Selçuklu Dönemi Camileri-I Boyuna (Derinlemesine/Dikine) Düzenlemeli Camiler (Anadolu Selçuklu Devleti’nin Yıkılışına Kadar), Ankara: Merdiven Yayınları (ISBN NO: 978-975-8991-22-8).

Şahin, M.K. (2014b). “Orta Karadeniz Bölgesinde Bulunan Anadolu Selçuklu Dönemine Ait Yapıların Çözömlömlü Plan İrdelenmesi”, I. Uluslar arası Selçuklu Sempozyum Selçuklu Tarihi Kültür ve Medeniyet (Bildiriler II), 27-30 Eylül 2010- Kayseri, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 369-419.

Şahin, M.K. (2017a). “Akhisar Müzesi’nde Bulunan Anadolu Selçuklu Dönemine Ait Sikkeler”, Sanat Tarihi Yazıları –Prof. Dr. Kerim Türkmen Armağanı-, Ed. Dr. S. Murat Topçu- Dr. Remzi Aydın, Konya: Çizgi Kitabevi, 359-384.

Şahin, M.K- Varis, S. (2017b) “Eskişehir/Seyitgazi Kümbet Köyünde Bulunan Himmət Baba/Kümbet Dede Kümbeti Üzerine Yeni Düşünceler”, XX. Uluslararası Ortaçağ Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, 02-05 Kasım 2016, (Proceedings Of The XXth International Symposium Of The Medieval And Turkish Era Excavations And Art History Researches (02-05 November 2016), Ed. Doç.

Dr. Ela Taş- Arş. Gör. Rumeysa Işık Yayla- Arş. Gör. Murat Alkan Sakarya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, 622-652.

Şahin, M.K. (2021). “2019 Yılı Kalehisar Yüzey Araştırmasında Elde Edilen Yeni Bulgular”, 24. Uluslar Arası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Kitabı, Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi Yayınları, 670-699 (ISBN: 978-605-4165-43-4).

Şahin, T. Erzincan Tarihi, C.1, Erzincan: Erzincan Hayra Hizmet ve Dayanışma Vakfı Yayınları.

Şimşirgil, A. (2014). KAYI-VI –Osmanlı Tarihi-, İstanbul: Timaş Yayınları.

Şimşirgil, A. (2015). KAYI I-II-III-IV-V-VII –Osmanlı Tarihi-, İstanbul: Timaş Yayınları.

Tabak, N. (1972). Ahlat'ta Türk Mimarisi, İstanbul: Doğan Kardeş Mat. San. A.Ş.

Tarлакazan, B. Erhan – Tıngır Merve. (2018). “Selçuklu İzleri Taşıyan Kimi Belediye Amblemlerindeki Sembollerini Tarih, Kültür ve Tasarım Açısından İncelenmesi- Studying of Municipality Symbols Which Contain Marks of Seljuks in Terms of History, Culture and Design”, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ERZSOSDE), XI-I, 111-128. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/493055>.

Taş, İ. (2017). Türk Düşüncesinde Kozmogoni Kozmoloji, Konya: Palet Yayınları.

Temiz, M- Çayan, S- Çiftyürek, S. (2020a). “Hatay İli Türk ve İslam Dönemi Yüzey Araştırması 2018” 41. Uluslar arası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu, 17-21 Haziran 2019 Diyarbakır / Scientific Committee of 40th International Symposium of Excavations, Surveys and Archaeometry, 37. Araştırma Sonuçları Toplantısı, C.2, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 529-550

Temiz, M- Çayan, S- Çiftyürek, S. (2020b). “2018 Yılı Bulgularına Göre Kırıkhan ve Hassa Mezar Taşlarında Damga, İdeogram ve Simgeler”, TURKMES 2019 Tam Bildiriler, Kayseri: Kimlik Yayınları, 504-554. (Users/Asuspro/Downloads/2018_YILI_BULGULARINA_GORE_KIRIKHAN_VE_H.pdf)

Tuncer, O.C. (1986). Anadolu Kümbetleri-I Selçuklu Dönemi, Ankara: Güven Matbaası.

Tuncer, O.C. (1991). Anadolu Kümbetleri –Beylikler ve Osmanlı Dönemi-, C.2, Ankara: Güven Matbaası.

Uçakçı, İ. (2015). Oğuz Boyları Aşiret- Oymak- Cemaatler-II ÜÇOKLAR, İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.

Uykan, K. (2013). Anadolu Selçuklu Sanatında Ahlat Türbelerinin Tipolojik Yönden İrdelenmesi, Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Bitirme Tezi.

Ünal, R.H. (2001). “Cami ve Mescitler, Ulu Camii”, Birgi Tarihi, Tarihi Coğrafyası ve Türk Dönemi Anıtları, Yay. Haz. Rahmi Hüseyin Ünal, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Yavaş, A. (2015). Anadolu Selçuklu Veziri Sâhib Ata Fahreddin Ali'nin Mimari Eserleri, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Yazar, T. (2007). Nahcivan'da Türk Mimarisi (Başlangıçtan 19. Yüzyılın Sonuna Kadar), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Yetkin, Ş. (1986). Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Yılmaz, D. (2013). “Zodyak: Burçlar Kuşağının Fonksiyonu”, RUH ve MADDE, Yıl:54, S.643, Ağustos 2013, 44-49.